

რუსეთის იმპერიის სოციალურ - ეკონომიკური პოლიტიკა

ქუთაისის გუბერნიაში 1846-1917 წლებში

(საბანკო -საფინანსო საქმის ისტორიიდან)

ა ნ ო ტ ა ც ი ა

ბათუმი 2023

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ჰუმანიტარულ
მეცნიერებათა ფაკულტეტი. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის
დეპარტამენტი

თ ე ა გ ა გ უ ა

რუსეთის იმპერიის სოციალურ- ეკონომიკური პოლიტიკა

ქუთაისის გუბერნიაში 1846-1917 წლებში

(საბანკო -საფინანსო საქმის ისტორიიდან)

სპეციალობა: ისტორია

ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

ა ნ ო ტ ა ც ი ა

ბათუმი 2023

სადისერტაციო ნაშრომის დაცვა შედგება:

2023 წლის 2 ოქტომბერს 17/00 საათზე, ბსუ-ს ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე.

მისამართი:

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნინოშვილის ქუჩა, №35, აუდიტორია №.37

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია:

ბსუ-ს ბიბლიოთეკასა და ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე.

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია:

ბსუ-ს ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელები:

ჯემალ კარალიძე: ისტორიის დოქტორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის პროფესორი

სულხან კუპრაშვილი: ისტორიის დოქტორი,

ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის პროფესორი

შემფასებლები:

დავით წიტაიშვილი: ისტორიის დოქტორი,

ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ირაკლი ბარამიძე: ისტორიის დოქტორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ოლეგ ჯიბაშვილი: ისტორიის დოქტორი,

ნიკო ბერძენიშვილის კვლევითი ინსტიტუტის, ისტორიის და არქეოლოგიის

განყოფილების უფროსი მეცნიერ თანამშრომელი

სადისერტაციო საბჭოს მდივნი:

პროფესორი: მათა კიკვაძე

შესავალი

საკვლევი თემის მნიშვნელობა და აქტუალობა: სადისერტაციო ნაშრომი საქართველოს ისტორიის იმ პერიოდს მოიცავს, როცა რუსეთის იმპერიის პოლიტიკური და სოციალ - ეკონომიკური ექსპანსია საქართველოში და კონკრეტულად ქუთაისის გუბერნიაში მკვეთრად გამოხატულ რუსიფიკატორულ ხასიათს ატარებდა. რიგმა ფაქტორებმა მყარი საფუძველი მოუმზადა საქართველოში (თბილისსა და ქუთაისში) საბანკო-საფინანსო საქმის გამართვას და მოქმედებას. რუსულ მარწუხებში მოქცეულმა ქართული საზოგადოების ნაწილმა მთავარ ღირებულებად ერის თვითმოქმედების მატერიალური გზა აირჩია და ცალსახად დაინახა საზოგადოებაზე მორგებული ეკონომიკური კეთილდღეობის მთავარი ასპექტები.

სადისერტაციო ნაშრომში სხვადასხვა რაკურსით განხილულია იმერეთში, როგორც რეგიონში და ქუთაისში, როგორც ქალაქში რუსული მმართველობის ის ნიუანსები, სოციალური მდგომარეობა, ეკონომიკური ფონი, დეცენტრალიზაციის პროცესი, ადმინისტრაციული მმართველობის ნაირსახეობა, საბანკო-საფინანსო საქმე, რომელიც შედარებით ნაკლებად არის შესწავლილი და გაანალიზებული თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

ნაშრომში ყურადღება არის გამახვილებული ქუთაისის, როგორც მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქის მრავალმხრივობაზე, რაც თავისთავად დასაბუთებულია და დასტურდება არა მხოლოდ ქართულ, არამედ უცხოურ წყაროებშიც. იგი ყოველთვის იყო პოლიტიკური ცენტრი რეგიონის, მხარის, ქუთაისის გუბერნიის, იყო ქართლის ერისმთავართა დასავლური რეზიდენცია, ეგრის - აფხაზეთის სამეფოს და ერთიანი ფეოდალური მონარქიის მედროშე, დედაქალაქის სტატუსის მატარებელი. საქართველოში რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ ქუთაისს არ დაუკარგავს მაღალი ადმინისტრაციული ფუნქცია. ის

იყო ჯერ იმერეთის დროებითი მმართველობის, შემდეგ გუბერნიისა და საგენერალ-გუბერნატოროს ცენტრი. მეტად საინტერესოს ხდის ნაშრომს საარქივო მასალებში არსებული ქუთაისის გუბერნატორების ანგარიშები და მიმოხილვები, ეს არის უმდიდრესი ფაქტობრივი მასალა საქართველოს ახალი ისტორიის შესასწავლად და XIX-XX საუკუნის მოვლენების უკეთ გასააზრებლად. მასალებში ნათლად ჩანს რუს მოხელეთა დიდმპყრობელური, შოვინისტური განწყობილება, ქედმაღლური დამოკიდებულება და უდიდესი სურვილი ქართული ელემენტის გაქრობის, იდენტობის მოსპობის და ქართველი ერის სრული ასიმილაციისა.

საადგილმამულო ბანკების, ფულად-საკრედიტო სისტემის ჩამოყალიბებამ და საბანკო საქმის გამართვამ თბილისსა და ქუთაისში მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში, რომელიც თერგდალეულთა დასის უდიდესი ძალისხმევით განხორციელდა და ილია ჭავჭავაძის შეუპოვარი ბრძოლით დაგვირგვინდა, უდიდესი როლი ითამაშა ქვეყნის სამეურნეო და ეკონომიკურ, ეროვნულ, კულტურულ, საგანმანათლებლო საქმიანობაში. ამ პერიოდის საქართველოში არ ყოფილა არც ერთი საყურადღებო საკითხი, რომელიც საადგილმამულო ბანკის მეტად მრავალმხრივ მოღვაწეობას არ დაკავშირებოდა, სწორედ ბანკის მიერ გაცემული კრედიტების წყალობით განადგურებას გადაურჩა ქვეყნის მაღალი სოციალური ფენა, პოტენციურ უცხოელ მიწის მესაკუთრეებს საადგილმამულო ბანკმა ხელიდან გამოსტაცა უკვე მითვისებული მიწები.

XIX საუკუნის 80-იან წლებში ახალ საკრედიტო დაწესებულებას ჩაეყარა საფუძველი ქუთაისში, ამ დიდი საქმის ინიციატორი კი ვაჭართა და მრეწველთა საზოგადოების წარმომადგენლები იყვნენ, ასევე ქალაქში მცხოვრები საზოგადო მოღვაწეები. „ურთიერთნდობის საკრედიტო დაწესებულება“ ერთგვარად მართლაც განსაზღვრავდა ორივე მხარის ურთიერთ - სარგებელს, ნდობას და ფინანსურ კეთილდღეობას, რაც თავისთავად ქალაქის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების და მოსახლეობის მატერიალური კეთილდღეობის გარანტი იყო

კვლევის მიზნები და ამოცანები: საკვლევი თემიდან გამომდინარე ნაშრომი იძლევა შესაძლებლობას სრულად იქნას წარმოდგენილი რუსეთის იმპერიის სოციალ-ეკონომიკური პოლიტიკა და საბანკო საფინანსო საქმე ქუთაისის გუბერნიაში (1846-1917 წლებში). ნაშრომი დაინტერესებულ მკითხველს შესაძლებლობას მისცემს გაეცნოს თუ როგორ ინარჩუნებდა ეროვნულ იდენტობას მრავალჭირნახული ქართული საზოგადოება და ეძებდა თვითგადარჩენის გზას. ნაშრომში კარგად ჩანს არსებულ მოცემულობაში, ანექსირებულ ქვეყანაში, ადმინისტრაციულ ქაოსში, გამძაფრებულ ექსპანსიონიზმში, შიდა სოციალურ დაპირისპირებაში, როგორ შეძლო ქართულმა საზოგადოებამ სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნება, წარსულის ისტორიული გამოცდილება კი ანალიზისთვის თანამედროვეობის შესაფასებლად მეზობელ სახელმწიფოებთან ურთიერთობის თვალსაზრისით დასაფიქრებელი მაგალითია და გასათვალისწინებელი სამომავლო ვექტორების განსაზღვრისთვის

სადისერტაციო ნაშრომის კვლევის ძირითადი მიზანი შემდეგში მდგომარეობს: სხვადასხვა ისტორიული წყაროების, საარქივო მასალებისა და მონოგრაფიული ლიტერატურის საფუძველზე შესწავლილი და გაანალიზებული იქნას რუსეთის იმპერიის კოლონიური პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები საქართველოსა და კონკრეტულად, ქუთაისის გუბერნიაში, გაანალიზებული იქნას რუსული ადმინისტრაციული მმართველობის ქრონოლოგიური ჩარჩო, ცვლილებები მმართველობაში, სოციალური და ეთნიკური სტატისტიკა იმერეთის გუბერნიაში.

ნაშრომის მიზანია შესწავლილ იქნას რუსეთის იმპერიაში განხორციელებული საგლეხო რეფორმის შედეგები, რომელიც ერთმნიშვნელოვნად კარგად თუ ცუდად შეეხო ყველა სოციალურ ფენას, ამ ყოველივემ კი გარდამტეხი საფუძველი მოუშადა საბანკო-საფინანსო სიტემის შექმნას და ჩამოყალიბებას საქართველოში, რომელსაც თავისი ისტორია და განვითარების რეტროსპექტივა გააჩნია. წარმოუდგენელ რეალობაში, როცა არ არსებობდა არანაირი ფულად-საკრედიტო

სისტემა ან დამხმარე კაპიტალი, დაარსდა ქართული ბანკი-ადამიანური ყოფის და თვითგადარჩენის ერთ-ერთი საშუალება.

სადისერტაციო ნაშრომის მიზანია წარმოაჩინოს საქველმოქმედო საქმიანობა ქუთაისის გუბერნიაში და საადგილმამულო ბანკი, როგორც დონორი ორგანიზაცია, (ბანკი წლების განმავლობაში აფინანსებდა სათავადაზნაურო გიმნაზიას, რამდენიმე სკოლას, ქართულ თეატრს, გამომცემლობას, ეხმარებოდა შეჭირვებულ მოსწავლეებს, სტუდენტებს). ასევე წარმოაჩინოს ის ადმიანები, რომელთა ღვაწლი და საქმიანობა სამაგალითოა საქართველოსა და კონკრეტულად ქუთაისის ისტორიაში.

კვლევის ობიექტი: სადისერტაციო ნაშრომში კვლევის ძირითადი ობიექტი არის რუსული მმართველობის ფონზე ქუთაისის გუბერნიაში (1846-1917 წწ.) რუსული ადმინისტრაციული მმართველობის ძირითადი თავისებურებები და შედეგები სოციალ - ეკონომიკურ ჭრილში.

სადისერტაციო ნაშრომში შესწავლილია ქუთაისის გუბერნიის შექმნა, მისი როლი, მნიშვნელობა, მმართველობის სისტემის მრავალფეროვნება, გუბერნატორთა ანგარიშები ადგილობრივი მოსახლეობის ყოფის და მდგომარეობის შესაფასებლად, ფულად საკრედიტო სისტემის შექმნის და წარმართვის ისტორია, პერსონალიების როლი საბანკო საქმის ჩამოყალიბების საქმეში, სტატისტიკური ანალიზი ქუთაისის მოსახლეობის ზრდის და კლების ტენდენციების, სოციალური ფენების მდგომარეობის შესახებ, საფინანსო ორგანიზაციების ქუთაისური ფილიალების საქმიანობის უცნობი მასალები და ბანკების საქმიანობის გავლენა ქალაქის სოციალ - ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე.

საკითხის შესწავლის მდგომარეობა: თემის აქტუალობის მიუხედავად, თუ ზოგადად მოვიაზრებთ რუსული იმპერიალიზმის ეპოქას საქართველოში XIX-XX ს-ში ნამდვილად გაგვიჭირდება მტკიცება იმისა, რომ საკითხი არ არის შესწავლილი, თუმცა თუ რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის კარგად გააზრებულ ღონიძიებათა სისტემურ ჯაჭვს წარმოვიდგენთ, მას ჰქონდა რამდენიმე ძირითადი

მიმართულება, სწორედ ერთ-ერთ მიმართულებას იკვლევს ჩვენი ნაშრომი : „რუსეთის იმპერიის სოციალ-ეკონომიკური პოლიტიკა ქუთაისის გუბერნიაში 1846-1917 წლებში, (საბანკო-საფინანსო საქმის ისტორიიდან)“.

საკითხი არ არის მრავალმხრივ კომპლექსურად და ფუნდამენტურად შესწავლილი, უნდა აღინიშნოს სახელმძღვანელოების და მონოგრაფიების სიმწირე, რაც ერთგვარად პრობლემას უქმნის ამ საკითხით დაინტერესებულ მკვლევარს, მასალები ძირითადად დაცულია არქივებში, რაც თავისთავად ქმნის ერთგვარ წინაღობას და შეზღუდულია წვდომა ნებისმიერი ადამიანისთვის, მეტი წილი წყაროებისა არის უცხოენოვან -რუსულ ლიტერატურაში, ყოველივე ეს კიდევ უფრო აქტუალურს ხდის თემას და მეტ მეცნიერულ მნიშვნელობას სძენს მას.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე, პრაქტიკული მნიშვნელობა: ნაშრომის მეცნიერულ სიახლეს წარმოადგენს ის, რომ ქუთაისის გუბერნიაში რუსეთის იმპერიის სოციალ-ეკონომიკური პოლიტიკის კომპლექსური შესწავლის პირველი ცდა არის. სადისერტაციო თემის ფარგლებში შესწავლილი საკითხების მოძიება შესაძლებელი არის სხვადასხვა წყაროებში (სამეცნიერო ლიტერატურაში, საარქივო მასალებში, სამეცნიერო სტატიებში, სამუზეუმო მასალებში, კრებულებში, ნარკვევებში, ბიოგრაფიებში, მონოგრაფიებში, ავტობიოგრაფიებში, უცხოენოვან ლიტერატურაში, ვებგვერდების და ინტერნეტ საიტების საშუალებით) თუმცა ჩამოთვლილთაგან არც ერთი არ იძლევა სრულყოფილად და თანმიმდევრულად საკითხის შესწავლის შესაძლებლობას, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ქუთაისში საბანკო საქმის წარმოების და „ურთიერთნდობის საკრედიტო დაწესებულების შესახებ“ ინფორმაციის მოძიება და შესწავლა საკმაოდ გართულდა იმ მიზეზთა გამო, რომ მეცნიერულად ძალიან მწირი ინფორმაცია არსებობს საკითხის ირგვლივ

ნაშრომი შესაძლებლობას იძლევა მკითხველს დეტალური წარმოდგენა შეუქმნას დასავლეთ საქართველოს სოციალ - ეკონომიკური და ფინანსური მდგომარეობის შესახებ, გააცნოს არა მხოლოდ საბანკო სისტემის ჩამოყალიბების ისტორია, არამედ

თერგდალეულთა დასის და საზოგადოების ღირსეული წარმომადგენლების როლი ქვეყნის გადარჩენის საქმეში

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა გახლავთ ის, რომ მასში მოცემული, შესწავლილი მასალები, დასკვნები, რეკომენდაციები, ცალკეული შეფასებები, დახმარებას გაუწევს XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისის დასავლეთ საქართველოს ისტორიის მკვლევარებს და ზოგადად საქართველოს წყაროთმცოდნეობით და საბანკო საქმის ისტორიის შესწავლით დაინტერესებულ პირებს .

ნაშრომი შეიძლება გამოყენებულ იქნას უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში შესაბამისი დისციპლინების სწავლებისას, ასევე საბანკო-საფინანსო საქმის წარმოების ორგანიზაციების მიერ დაგეგმილი ვორქშოფების და ტრენინგ-სემინარების ჩატარების პროცესში ინფორმაციის გაზიარების მიზნით.

კვლევის მეთოდები: ნაშრომზე მუშაობის პროცესში ჩვენ მიერ გამოყენებული იქნა თანამედროვე სამეცნიერო სფეროში აპრობირებული კვლევის ის მეთოდები, რომლებიც შეესაბამება საკვლევო ობიექტის არსსა და თავისებურებებს, მიზნებს, ამოცანებს და შედეგებს. თემაზე მუშაობის პროცესში საჭირო გახდა ისტორიული, შედარებითი, აღწერითი, შეფასებითი, კვლევითი, სტატისტიკური, ანალიზის და სინთეზის მეთოდების გამოყენება

ნაშრომზე მუშაობის პროცესში აუცილებელი იყო ინფორმაციის მიღება მეცნიერული, დოკუმენტური წყაროებიდან, საარქივო მასალებიდან, სამეცნიერო სტატიებიდან, აღნიშნულ შემთხვევაში გამოვიყენეთ: **კვლევის და ანალიზის** მეთოდი. საჭირო გახდა მოძიებული წყაროებიდან ინფორმაციის შესწავლა და ერთმანეთზე შედარება იმ მიზნით, რომ გამორიცხული ყოფილიყო ფაქტების განმეორების შემთხვევა -აღნიშნულ შემთხვევაში მივმართეთ **შედარებით ისტორიულ** მეთოდს. გამოვიკვლიეთ გუბერნატორთა სიები, სოციალური მდგომარეობის ეთნოგრაფიული სტატისტიკა, შემოსავალ-გასავლის

ხარჯთაღრიცხვები, სააქციონერო ფირმების ჩამონათვალი და მათი საქმიანობა, სავაჭრო სახლები, ბანკების მიერ გაცემული ხარჯები - აღნიშნულ შემთხვევაში მივმართეთ **აღწერით** და **სტატისტიკურ** მეთოდს, ისტორიული ფაქტების შესწავლის, განხილვის, დამუშავების, დაჯგუფების საფუძველზე გაკეთდა შესაბამისი დასკვნები და გამომდინარე აქედან აღნიშნულ შემთხვევაში მივმართეთ ისტორიულ მოვლენათა **შეჯამების მეთოდს**.

საკითხის შესწავლის ისტორია: ნაშრომზე მუშაობის პროცესში აუცილებელი და საჭირო გახდა სხვადასხვა მიმართულებით მუშაობის წარმართვა, გამოყენებული და გაანალიზებულია სამეცნიერო ლიტერატურა, ოფიციალური დოკუმენტაცია, სხვადასხვა სამეცნიერო ჟურნალებში დაბეჭდილი სტატიები, უცხოენოვანი რუსული ლიტერატურა, ინტერნეტ სივრცეში არსებული მასალები, საარქივო დოკუმენტები, ლიტერატურული კრებულები, მონოგრაფიები, ქუთაისის გუბერნატორების ანგარიშები და ცნობები.

უნდა აღინიშნოს ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში, საჯარო ბიბლიოთეკაში და მუზეუმში დაცული მასალები, სადაც ჩვენ მიერ გაანალიზებული იქნა იქნა ქუთაისის გუბერნატორთა და გენერალ-გუბერნატორთა ანგარიშები, რა თქმა უნდა, ანგარიშებში რუსული ელემენტის დომინირების საჩვენებლად აშკარად იკვეთება სუბიექტური დამოკიდებულება და ბევრი მათგანი არ გამოირჩევა სანდოობის პრინციპით, თუმცა მეტწილად კარგად ასახავს იმ პერიოდის ისტორიულ სურათს.

უმნიშვნელოვანეს ცნობებს გვაწვდის ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში დაცული #108 ფონდი, რომელშიც დეტალურად არის მოცემული გუბერნიის ეკონომიკური სურათი და რა თქმა უნდა საბანკო - საფინანსო საქმის მნიშვნელოვანი დეტალები. საკითხზე მუშაობისას დიდი დახმარება გაგვიწია ამავე არქივში #130, #175 და #176 ფონდებში დაცულმა დოკუმენტებმა.

მნიშვნელოვანი გამოკვლევა არის „ქუთაისი XIII ს-ის 60 იანი წლებიდან XX ს-ის 20-იან წლებამდე“ (რედაქტორი: გიორგი მჭედლიძე, ქუთ. 2011წ.) წიგნში გამოკვლეული და შესწავლილია ქალაქის ისტორიის საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდი, გამოკვეთილია იმერეთში დროებითი მმართველობის პერიოდი, ასევე ადმინისტრაციული ცენტრის და საგუბერნიო ქალაქის სტატუსი, კარგად არის გადმოცემული ქუთაისის სოციალ-ეკონომიკური, საზოგადოებრივი და საფინანსო ცხოვრების მთლიანი სურათი XIX საუკუნეში.

მონოგრაფიაში - „ქუთაისის ახალი ისტორიის ნარკვევები“ - გიორგი მჭედლიძე დიდძალი საარქივო და პრესის მასალების მოშველიებით წარმოადგენს ქალაქის სოციალ-ეკონომიკური, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების მთლიან სურათს. გოდერძი ვაჭრიძის ნაშრომში „დასავლეთ საქართველოში რუსეთის ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის ისტორიიდან“ კარგად არის აღწერილი რუსეთის იმპერიის ერთიან ეკონომიკურ და სოციალურ სივრცეში დასავლეთ საქართველოს ძალდატანებითი ინტეგრაციის ცდის ხანგრძლივი და რთული პროცესი, შედეგები.

გარკვეული ცნობები აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გვხვდება რუსულენოვან ლიტერატურაში: Эсадзе 1907: Эсадзе С., Историческая записка об управлении Кавказом т. I-II, Тиф., 1907; Свод законов Российской Империи 1876; Свод законов Российской Империи, т. II, ч. I. Общея губернское учреждения, СПб., 1876;

ძალზე მნიშვნელოვანი ცნობები გვხვდება ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვებში (Обзор Кутаисской губернии с 1887 по 1913 год. Издание Кутаисского губернского статистического Комитета, Кут. 1884-1914), რომელთა გამოცემა - განახლება გუბერნიის არსებობის პერიოდში ყოველწლიურად ხდებოდა, ძირითადად ამ განახლებებში მთავარი ადგილი საფინანსო და ეკონომიკურ დაწესებულებებს ეკავა.

მეტად საგულისხმო ცნობები მოგვეპოვება სტატიაში (ავტორი: ს. კუპრაშვილი) „საქალაქო და საზოგადოებრივი დაწესებულებები ქუთაისში XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე“, ნაშრომში ყურადღება არის გამახვილებული ქუთაისის

თვითმმართველობის და გამგეობის საქმიანობის მთავარ მიმართულებაზე, საფინასო საბიუჯეტო სფეროზე, სტატიაში კარგად არის წარმოჩენილი თუ როგორი პედანტური სიზუსტით აღწერდა რუსეთის ადმინისტრაციული მმართველობა ხარჯებს, შემოსავალს, გასავალს, ამისთვის სპეციალური წიგნიც კი შეუქმნია ქალაქის გამგეობას.

მეტად მნიშვნელოვანი მონოგრაფიები, ბიოგრაფიები, ისტორიული ცნობებია წარმოდგენილი თბილისსა და ქუთაისში საბანკო საქმის წარმოების შესახებ ილია ჭავჭავაძის თხზულებებში, ილუსტრირებულ ბიოგრაფიებში, ნარკვევებში, კარგად არის შემონახული თავად ილიას წერილები, კრებებზე წარმოთქმული სიტყვები.

ქუთაისის ურთიერთნდობის საზოგადოების ჩამოყალიბების და საქველმოქმედო საქმიანობის შესახებ მეტად მწირია ინფორმაციული ბაზა, თუმცა ნიკო ბერძენიშვილის მიერ შექმნილი კრებული მეტად საინტერესო ცნობებს გვაწვდის აღნიშნული საკითხის ირგვლივ, ასევე მნიშვნელოვანია ინტერნეტ საიტებიდან მიღებული გადამოწმებული და დასაბუთებული ინფორმაცია, მეტად საინტერესო მასალა მოგვაწოდა დაარქივებული ორიგინალი წერილების სახით „ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულმა მუზეუმმა“, ურთიერთნდობის საკრედიტო საზოგადოების - გამგეობის შესახებ მე-19 საუკუნის ქართულმა პრესამ გაამდიდრა და შეავსო დისერტაციის მესამე ნაწილი, ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში ძალიან ბევრი ინფორმაციული და საჭირო მასალა აღმოჩნდა მიზნობრივი საკითხის ირგვლივ.

კვლევის ქრონოლოგიური ჩარჩო: მოცემული ნაშრომი ქრონოლოგიურად მოიცავს რუსული მმართველობის პერიოდს ქუთაისის გუბერნიაში 1846 წლიდან 1917 წლამდე, ქუთაისმა, როგორც ქალაქმა განიცადა ცვლილებები ისევე როგორც ადმინისტრაციული მმართველობის თვალსაზრისით, ასევე შეიძინა სხვადასხვა სტატუსიც.

1857 წლიდან ის გახდა საგენერალ-გუბერნატორო, 1875 წლიდან ქალაქი ახალ სტატუსს იძენს, აქ ყალიბდება საბანკო დაწესებულებები, ბანკების საფინანსო და საქველმოქმედო ფუნქციონირებამ მნიშვნელოვნად გაზარდა ქუთაისის საგუბერნიო ცენტრის მნიშვნელობა. შესაბამისად ნაშრომში განხილულია ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკისა და ქუთაისის ურთიერთნდობის საზოგადოების საქმიანობის ძირითადი პრობლემური საკითხები 1876-1917 წლებში.

ნაშრომის აპრობაცია. ნაშრომმა წარმატებით გაიარა აპრობაცია (ბსუ)-ს ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში 2023 წლის 16 ივნისს. ნაშრომის ცალკეული საკითხები წაკითხულ იქნა საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციებზე და სტატიების სახით გამოქვეყნდა სამეცნიერო ჟურნალებსა თუ კრებულებში.

ნაშრომის მოცულობა და სტრუქტურა: სადისერტაციო ნაშრომი შედგება შესავალის, 3 თავის, 8 ქვეთავის და დასკვნისაგან. მას თან ერთვის გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალი და მოიცავს A4 ფორმატით აწყობილ **144** გვერდს.

თავი I

ქუთაისის გუბერნიის შექმნა და რუსული მმართველობის ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი თავისებურებები დასავლეთ საქართველოში

& 1

ქუთაისის გუბერნიის ჩამოყალიბება და სტრუქტურა

ქუთაისი მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია და იგი ყოველთვის იყო პოლიტიკური ცენტრი – რეგიონის, მხარის, ქუთაისის გუბერნიის. საინტერესოა, რომ VIII საუკუნის პირველ ნახევარში ქუთაისი „შეთავსებით“ ქართლის ერისმთავართა დასავლურ რეზიდენციასაც წარმოადგენდა. VIII საუკუნის 80-იანი წლებიდან 978 წლამდე ქუთაისი დასავლურ-ქართული სახელმწიფოს - „აფხაზთა სამეფოს“ დედაქალაქი იყო. ამ პოზიციიდან ქუთაისმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საქართველოს გაერთიანების საქმეში და ბაგრატ III ბაგრატიონმა სწორედ ქუთაისში გამეფებით დაიწყო საქართველოს გაერთიანება. ბაგრატ III-ს სამეფო გახდა ერთიანი ქართველი ხალხის – საქართველოს სახელმწიფო და ქუთაისიდან ჩაეყარა საფუძველი საქართველოს ოქროს ხანას. ქუთაისის სიონი (ბაგრატის ტაძარი) აშენდა, როგორც ახლად გაერთიანებული საქართველოს სიმბოლო. 978 წლიდან 1122 წლამდე ქუთაისი საქართველოს დედაქალაქი იყო.

ერთიანი საქართველოს პერიოდში ქუთაისი სამეფო რეზიდენციის ფუნქციას ასრულებდა. აქ იყო მეფის სასახლე, ხაზინა და ზარაფხანა. 1259 წელს მეფე დავით ნარინმა ქუთაისი დასავლეთ საქართველოს სამეფოს რეზიდენციად აქცია და ქუთაისი და ლიხთ-იმერეთის სამეფო წყნარი ოკეანედან კარპატებამდე თითქმის ერთი საუკუნის განმავლობაში რჩებოდა თავისუფლების კუნძულად მონღოლური ბატონობის უზარმაზარ ოკეანეში. სწორედ ამ პერიოდიდან იწყებს აქტიურ დამკვიდრებას ტერმინი „იმერეთი“. ვახუშტი ბაგრატიონი წერდა – „დაჯდა ნარინ დავით მეფედ იმერთა და ამიერიდან იწოდებოდა დავით და ამას ქვემოთნი მეფენი

იმერთა მეფედ და არღარა აფხაზთა.” ქუთაისი დასავლეთ საქართველოს სამეფოს დედაქალაქის ფუნქციას 1329 წლამდე ასრულებდა, ვიდრე გიორგი V ბრწყინვალემ საქართველო არ გააერთიანა.

XV საუკუნიდან საქართველოს დეცენტრალიზაციის პროცესმა პიკს მიაღწია. 1462-1489 წლებში ჩამოყალიბდა იმერეთის სამეფო, რომელმაც 1810 წლამდე იარსება. მთელი ამ ხნის მანძილზე სამეფოს დედაქალაქი ქუთაისი იყო. თუკი ლიხთიმერეთის სამეფო 1259-1329 წლებში მთელს დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა, 1489-1810 წლებში არსებული იმერეთის სამეფო, ძირითადად, გეოგრაფიული იმერეთით შემოიფარგლებოდა და ქუთაისის დედაქალაქობაც მცირე პოლიტიკური არეალით შემოიფარგლა. ქუთაისი დედაქალაქობასთან ერთად სამოურავოს ცენტრის ფუნქციასაც ითვისებდა. ქუთაისის მოურავს ჰქონდა ადმინისტრაციული, საგამომძიებლო და სასამართლო ფუნქციები. ქუთაისის მოურავი იმერეთის სამეფოს დანარჩენი 25 მოურავისაგან განსხვავებით ჰქონდა სარდლის წოდებაც. ამავე პერიოდში ქუთაისი ვაკის სადროშოს ცენტრიც იყო. 1810 წელს რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ იმერეთი დაიპყრო, სოლომონ II ტახტიდან ჩამოაგდო, სამეფო გააუქმა და რუსული მმართველობის შემოღება გამოაცხადა. ამას შედეგად მოჰყვა საერთო-სახალხო აჯანყება სოლომონ მეორის ხელმძღვანელობით, რომელსაც ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ხასიათი ჰქონდა და დამოუკიდებლობის აღდგენას ისახავდა მიზნად. აჯანყება ჩაახშვეს და იმერეთი ხელმეორედ დაიპყრეს.

ხანგრძლივი და რთული აღმოჩნდა, აგრეთვე, რუსული მმართველობის სისტემაში იმერეთის ყოფილი სამეფოს ჩართვის პროცესიც. აქაც საჭირო გახდა იარაღის გამოყენება. იმერეთის მოსახლეობა, მთელ ქართველ ხალხთან ერთად, ძნელად თმობდა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის საუკუნეებით განმტკიცებულ ტრადიციებს, ვერ ეგუებოდა ახალ მმართველობას და მის წინააღმდეგ იბრძოდა (1819-1820 წლების აჯანყება). იმის გამო, რომ აღმოსავლეთ საქართველოსაგან განსხვავებით, იმერეთში რუსეთის ბატონობის დასამყარებლად საჭირო გახდა სისხლიანი ბრძოლების წარმოება, რუსულმა მმართველობამ აქ უფრო მკაცრი და აშკარად

გამოკვეთილი სამხედრო-საოკუპაციო ხასიათი მიიღო. იგი, ისე როგორც მთელს საქართველოსა და ამიერკავკასიაში, დროებითი-გარდამავალი და შერეული-სამოქალაქო-სამხედრო, ადგილობრივ-რუსული იყო. დროებითი-გარდამავალი იმიტომ, რომ ცარიზმს მტკიცედ გქონდა გადაწყვეტილი ამიერკავკასიაში საყოველთაო „წმინდა რუსული“ მმართველობისა და კანონმდებლობის შემოღება, ხოლო შერეული-იმ აზრით, რომ სამხედრო და სამოქალაქო, ადგილობრივი და რუსული მმართველობის ნიშნებს შეიცავდა. შექმნა იმერეთის „ობლასტი“ ანუ ოლქი, რომლის მთავარი ქალაქი ქუთაისი იყო. აქ ფუნქციონირებდა „იმერეთის დროებითი მმართველობა“, რომლის სათავეში რუსი მოხელე იდგა. დროებითმა მმართველობამ 1810-1840 წლებში იარსება და მმართველობის ცენტრთან ერთად ქუთაისი ამავე დროს იყო „ქუთაისის ოკრუგის“ ცენტრი. ქუთაისის ოკრუგის უფროსი სხვებთან შედარებით მეტი უფლებებითა და მოვალეობებით იყო აღჭურვილი. იმერეთის სამეფოს გაუქმებასთან ერთად გაუქმდა მისი ტერიტორიის, რომელსაც იმერეთის ოლქი დაერქვა, ძველი ადმინისტრაციული დაყოფაც, ასეთი ცვლილებები სამთავროებს, თავდაპირველად არ შეხებიათ, 1801-1840 წლებში რუსულ მმართველობას საქართველოში სამხედრო საოკუპაციო ხასიათი ჰქონდა. რუსეთის მთავრობა ვიდრე მხარეს გაეცნობოდა იძულებული იყო ქვეყნის მართვაში დასახმარებლად ადგილობრივი თავადაზნაურობის პრორუსული ნაწილისთვის მიემართა. აღმოსავლეთ საქართველო (ყოფილი ქართლ-კახეთის სამეფო) ადმინისტრაციულად 5 მაზრად (თბილის-ლორეს, გორის, დუშეთის, თელავის, და სიღნაღის) დაიყო, განსხვავებული ვითარება იყო დასავლეთ საქართველოში. იმერეთის ოლქში სამაზრო მმართველობა არ შემოუღიათ, იმერეთის ყოფილი სამეფო 1814 წ. ოთხ-ქუთაისის, ვაკის, შორაპნის და რაჭის ოკრუგებად დაყვეს. თავდაპირველად 1811 წლის აპრილის პროექტით გათვალისწინებული იყო ექვს-ქუთაისის, ვაკის, რაჭის, ჩხერის, საჩხერის, და ბაღდადის ოკრუგების შექმნა, მაგრამ ეს პროექტი არ განხორციელებულა ქუთაისის ოკრუგში შევიდა ისტორიულ-გეოგრაფიული პროვინცია ოკრიბა მთლიანად, ყოფილი არგვეთის საერისთავოს

მნიშვნელოვანი ნაწილი მდ. ყვირილამდე და მდ. კაცხურამდე, ქუთაისის შემოგარენი, სოფლებითურთ, ვაკის ოკრუგმა ძირითადად მდ. რიონის დასავლეთით მდებარე მიწა-წყალი მოიცვა, შორაპნის ანუ ზემოურის ოკრუგი საჩხერისა და ჩხერის მიმდებარე ტერიტორიების გაერთიანების შედეგად შეიქმნა, რაჭის ოკრუგი ისტორიულ-გეოგრაფიულ პროვინციას -რაჭას დაემთხვა. 1846 წლის ბრძანებულებით საქართველო-იმერეთის გუბერნია გაუქმდა და შეიქმნა ქუთაისის გუბერნია, გუბერნიასთან იყო მითვლილი სამეგრელოს და საბატონო სვანეთის სამფლობელოები, სამურზაყანოს საბოქაულო 1847 წელს ქუთაისის გუბერნიას შეუერთეს თავისუფალი (უბატონო სვანეთი) 1849 წელს ახალციხის მაზრას შეუერთდა ახალქალაქის უბანი, რომელიც მანამდე თბილისის გუბერნიის ალექსანდროპოლის მაზრაში შედიოდა, კავკასიის მეფისნაცვლის თავად ბარიატინსკის წრდგენით, 1857 წლის ივნისში იმპერატორმა ხელი მოაწერა ბრძანებულებას ქუთაისის საგენერალ-საგუბერნატოროს შექმნის შესახებ. 1864 წელს უკანასკნელი მთავრის მიხეილ შერვაშიძის აფხაზეთიდან გასახლების გამო მისი კუთვნილი სამფლობელოებიდან შეიქმნა სოხუმის განასაკუთრებული ოკრუგი, რომელიც 4 უბნად გაიყო და ქუთაისის საგენერალ-გუბერნატოროში შევიდა. 1883 წელს 12 ივლისს ქუთაისის გუბერნიას შეუერთდა ბათუმის ოლქი. ქუთაისის გუბერნია XIX საუკუნის 90 იან წლებში თითქმის მთელ დასავლეთ ამიერკავკასიას მოიცავდა. ჩრდილოეთით მას ესაზღვრებოდა შავი ზღვის ოკრუგი, ყუბანისა და თერგის ოლქები, დმოსავლეთით -თბილისის გუბერნია, სამხრეთით ყარსის ოლქი, სამხრეთ-დასავლეთით -ტრაპიზონის და ერზრუმის ვილაიეთები, დასავლეთით შავი ზღვა. მისი ტერიტორია რუსეთის შიდა გუბერნიებთან შედარებით პატარა იყო, მაგრამ გაცილებით უფრო დიდი ვიდრე ბელგია.

ადმინისტრაციული თვალსაზრისით გუბერნია დაყოფილი იყო სამოქალაქო მმართველობის შვიდ მაზრად (ქუთაისის, შორაპნის, რაჭის, ლეჩხუმის, ზუგდიდის, სენაკის, ოზურგეთის) და სამხედრო სახალხო მმართველობის სამ ოკრუგად (ბათუმის, ართვინის, სოხუმის). ქუთაისის გუბერნიას 1903 წლის 17 მარტის

ბრძანებულებით ადმინისტრაციულად გამოეყო ბათუმის ოლქი და სოხუმის ოკრუგი, თუმცა მმართველობის ზოგიერთი სფერო (მაგალითად სახელმწიფო ქონების მართვა) ქუთაისის გუბერნიის დაქვემდებარებაში დარჩა. XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან, ოკრუგის უფროსები და ქუთაისის კომენდანტი ვალდებული იყვნენ მმართველობაში წარედგინათ ყოველთვიური და ყოველწლიური ანგარიშები ჩატარებული მუშაობის და ადგილზე არსებული მდგომარეობის შესახებ. ერთ-ერთი ასეთი სახის ჩვენთვის ცნობილი პირველი დოკუმენტი არის ქუთაისის კომენდანტის მიერ იმერეთის დროებით მმართველობაში გაგზავნილი 1837 წელს შედგენილი ანგარიში. მასში დეტალურადაა მოყვანილი ქალაქის ტოპოგრაფიული აღწერილობა, შენობები, ეკლესიები, სამთავრობო, სამხედრო უწყების და საზოგადოებრივი დანიშნულების ადგილები, ასევე ანგარიში ეხება ქალაქის შემოსავალ-გასავალისა და განათლების საკითხებს. ამ დოკუმენტს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ქუთაისის და საერთოდ, დასავლეთ საქართველოს ახალი ისტორიის შესწავლის საქმეში, რადგან იგი არის რუსული ხელისუფლების დროს შედგენილი პირველი ანგარიში ქალაქის მდგომარეობის შესახებ და საშუალებას გვაძლევს შევადგინოთ წლების ანალოგიურ ანგარიშებთან შედარებით, წარმოვიდგინოთ ქუთაისის ცხოვრების ყველა სფეროში მომხდარი ცვლილებები.

1840 წლის რეფორმით შექმნილი მმართველობის სისტემა მალე გაუქმდა. იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის 1844 წლის 27 ნოემბრის ბრძანებით, შეიქმნა კავკასიის სამეფისნაცვლო. პირველი მეფისნაცვლის მიხეილ ვორონცოვის ინიციატივით, 1846 წლის 14 დეკემბერს კავკასიაში მორიგი ადმინისტრაციული რეფორმა გატარდა. ამიერკავკასია გაიყო ოთხ გუბერნიად. საქართველომ შეადგინა ორი – თბილისის და ქუთაისის გუბერნიები. ქუთაისი საგუბერნიო ქალაქად გამოცხადდა. ქუთაისის გუბერნია ქუთაისის, შორაპნის, რაჭის, ოზურგეთის და ახალციხის მაზრებად იყო გაყოფილი. გუბერნიის სათავეში სამხედრო გუბერნატორი იდგა, რომელიც სამოქალაქო ნაწილის მმართველადაც ითვლებოდა. თბილისის გუბერნიისგან განსხვავებით, ქუთაისის გუბერნიაში მმართველობის უფრო მარტივი სისტემა

მოქმედებდა, კერძოდ, გაუქმდა სამაზრო სასამართლოები, სისხლის სამართლის და სამოქალაქო საქმეთა პალატების ნაცვლად, ფუნქციონირება დაიწყო საგუბერნიო სასამართლო. ცვლილება შეეხო სახელმწიფო ქონების მართვის სამსახურსაც – სახაზინო პალატის და სახელმწიფო ქონებათა პალატის ფუნქციები გადაეცა საგუბერნიო სამმართველოს, რომელიც სამხედრო გუბერნატორს დაექვემდებარა.

მაზრებს განაგებდნენ მაზრის უფროსები, რომლებსაც უფლება ჰქონდათ განეხილათ მცირე მნიშვნელობის სისხლის სამართლის და სამოქალაქო საქმეები, მაგრამ არ შეეძლო პასუხისგებაში მიეცა დამნაშავე. ქუთაისის გუბერნიაში უბნების სათავეში უბნის უფროსები იდგნენ.

დამოუკიდებელი საქართველოს ეპოქაში კვლავ ძალაში რჩებოდა საქართველოს გუბერნიებად დაყოფის პრინციპი. 1921 წლის 10 აპრილს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ქუთაისის გუბერნია გაუქმდა და 1921-1929 წლებში ქუთაისი ქუთაისის მაზრის ცენტრი იყო. 1929 წლის აგვისტოში მაზრის გაფართოების საფუძველზე შეიქმნა ქუთაისის ოლქი, რომლის ტერიტორია 10 768 კვადრატულ კილომეტრს შეადგენდა, ხოლო მოსახლეობის რაოდენობა 600 000-ზე მეტი იყო. ოლქი მალე გაუქმდა და ქუთაისის ადმინისტრაციული ფუნქცია იმითაც შეიკვეცა, რომ ქალაქის დაქვემდებარებიდან 1939 წელს გამოვიდა წყალტუბოს რაიონი. ქუთაისის რაიონის სოფლების ნაწილიც წყალტუბოს შეუერთეს. 1951 წელს კვლავ შეიქმნა ქუთაისის ოლქი, რომელიც მალევე 1953 წელს გააუქმეს. შეიზღუდა ქუთაისის პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული სტატუსიც და ქუთაისი მხოლოდ და მხოლოდ რაიონული ცენტრის ფუნქცია შერჩა. 1959 წელს გააუქმეს ქუთაისის რაიონიც და ქალაქი თავისი მრავალსაუკუნოვანი არსებობის განმავლობაში პირველად შემოიფარგლა მხოლოდ საქალაქო ტერიტორიით და ქუთაისი არანაირი, თუნდაც მცირე ადმინისტრაციული ერთეულის ცენტრიც აღარ იყო. საბჭოთა ხელისუფლებამ ქუთაისის ინდუსტრიული ფუნქცია მიანიჭა. სამწუხაროდ, ინდუსტრიულმა ქუთაისმა თითქმის ჩაახშო კულტურული ქუთაისი, ქალაქმა დაკარგა თავისი ადგილი

საქართველოს ინტელექტუალურ ცხოვრებაში, რასაც ხელი შეუწყო იმან, რომ ქუთაისს წართმეული ჰქონდა პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ტრადიციული ფუნქცია.

ქუთაისის გუბერნატორის ანგარიშები და გუბერნიის ყოველწლიური მიმოხილვები უმდიდრეს ფაქტობრივ მასალას შეიცავენ საქართველოს ახალი ისტორიის შესასწავლად. ისინი საშუალებას გვაძლევენ თვალი გავადევნოთ როგორ მიმდინარეობდა რუსეთის სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური დამკვიდრების პროცესი, რა სიძნელეები ხვდებოდა საიმპერიო ხელისუფლებას მხარის რუსიფიკაციის პოლიტიკის გატარების საქმეში. ამ მასალებში ნათლად ჩანს რუს მოხელეთა თვითმპყრობელური, შოვინისტური განწყობილება და უვიცი, უმეტეს შემთხვევაში ლოთი, მრუში და მექრთამე ჩინოვნიკის ქედმაღლური დამოკიდებულება ე. წ. “ინოროდცებისა” და “ტუზემცების” მიმართ. გუბერნატორები თავიანთ ანგარიშებში ხაზგასმით აღნიშნავდნენ “რუსული ელემენტის”, რუსების ისტორიულ მისიაზე – გუბერნიის ადგილობრივი მოსახლეობა გამოიყვანონ საუკუნოებრივი ჩამორჩენილობიდან, პროგრესის და განათლების გზაზე გაიყვანონ ის. ამიტომ მათი აზრით, საჭიროა რაც შეიძლება მეტი რუსი დამკვიდრდეს საქართველოში. “ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ამ მხარეში თითქმის 60 წლიანი ბატონობის განმავლობაში რუსული მოსახლეობა მცირეა” – წერდა 1865 წლის ანგარიშში ქუთაისის სამოქალაქო გუბერნატორი ა. ოგოლინი. აქ არ არიან მყარად დამკვიდრებული რუსები. მისი აზრით, მხარის რუსეთის ცენტრთან სრულ შერწყმას ხელს სწორედ ის გარემოება უშლის, რომ გუბერნიაში ძალზე მცირეა “რუსული ელემენტი” და გუბერნატორი პირობას დებდა იმპერატორის წინაშე, რომ ყოველმხრივ შეეცდებოდა ეს ნაკლი გამოესწორებინა. რაც შეეხება ადგილობრივ მოსახლეობას, გუბერნატორი თვლიდა, რომ ისინი არც ზნეობრივად და არც გონებრივად ჯერ კიდევ არ არიან იმისათვის მომზადებული, რომ მონაწილეობა მიიღონ მხარის მართვაში. რუსული ენის უციდინრობა ხელს უშლის მათ აქაური გიმნაზიის კურსის დამთავრებაშიც კი. ადგილობრივ გარემოს კი არ შეუძლია მათ სამართლიანობის და მოვალეობის ნათელი ცნებები ჩაუნერგოს.

რუსეთის მიერ იმერეთის სამეფოს დაპყრობამ, როგორც აღვნიშნეთ, დროებით შეაჩერა აღმავლობის გზაზე მყოფი ქუთაისის განვითარება, მაგრამ იმავე ხელისუფლების მიერ ქალაქის პოლიტიკური სტატუსის ერთგვარმა შენარჩუნებამ (იმერეთის ადმინისტრაციული ცენტრი) განაპირობა საქალაქო მშენებლობის გააქტიურება. ამ პროცესს ახალი სტიმული მისცა 1846 წლის 14 დეკემბერს ქუთაისის გუბერნიის შექმნამ და ქუთაისის საგუბერნიო ქალაქად გამოცხადებამ. საარქივო დოკუმენტები ადასტურებენ, რომ ამ დროიდან დაწყებული, საგუბერნიო მმართველობამ, სხვა საქმიანობასთან ერთად, ძირითად საკითხად გაიხადა ქალაქის ძირეული გარდაქმნა და მისი სახის შეცვლა იმდროინდელი მოწინავე რუსეთის ქალაქების ყაიდაზე. ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორმა გენერალ-მაიორმა ა. ი. გაგარინმა (1801- 1857) დაარსა ქალაქის მოწყობის კომიტეტი, რომელსაც დაავალა, შეედგინა ღონისძიებათა პროექტი ქალაქის უმოკლეს დროში გადაკეთებისა და გადიდებისათვის, დაესახა კონკრეტული ღონისძიებანი და დაეწესებინა მკაცრი კონტროლი მის განხორციელებაზე. გამოთქმული სურვილი მხოლოდ სურვილად დარჩა

ქუთაისის გუბერნატორი ა. ი. გაგარინი 1850 წ. 12 დეკემბრის წერილში აღნიშნავს, რომ „ქუთაისი უგეგმო ქალაქია, მას სჭირდება გალამაზება, რისთვისაც სასურველია, იგი გადაკეთდეს დერბენდის ყაიდაზე, (ქუთაისში ჩამოსვლამდე გაგარინი დერბენდში მოღვაწეობდა). ადგილობრივი კაპიტალისტები და ვაჭრები გადმოზირებულნი უნდა იქნან. უნდა აიგოს ქვის დიდი შენობა, ნაცვლად აქამდე არსებულისა და შიგ გაერთიანდეს საგუბერნიო მმართველობა, საგუბერნიო სასამართლო, სამხედრო გუბერნატორის კანცელარია და სხვ. XIX საუკუნის შუა ხანებში ქუთაისი უკვე, ძირითადად რიონის ხეობის გასწვრივ, მდინარის ორივე მხარეზეა გაშენებული, დაახლოებით 700 ჰექტარი ფართობი უჭირავს და მეჩხერად არის დასახლებული, მცხოვრებთა უმრავლესობას აქვს ბალ- ვენახებიანი საკარმიდამო ნაკვეთები. ყველაზე მჭიდროდ დასახლებული ყოფილა ებრაელებისა და კათოლიკეების უბნები.

ქუთაისის თვითმმართველობისა და გამგეობის საქმიანობის მთავარი მიმართულება საფინანსო-საბიუჯეტო სფერო იყო. რუსული მმართველობა როგორც წესი პედანტური სიზუსტით და სკურპულოზურად აღწერდა მისი ორგანოების ხარჯებს, რისთვისაც არსებობდა სპეციალური წიგნი, სადაც აღნუსხული იყო ამა თუ იმ უწყების შემოსავალი და გასავალი. მსგავსი წიგნი ქუთაისის საქალაქო სამმართველოშიც არსებობდა. მისი შედგენა მკაცრად, ინსტრუქციის შესაბამისად ხდებოდა. ინსტრუქცია შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ იქნა მიღებული 1849 წლის 3 ოქტომბერს (მუხლი 141). შემოსავალ-გასავალის წიგნი მოიცავდა შემდეგ თავებს:

1. შემოსავლები
2. გასავალი
3. უწყების ვალები
4. ამოღებული ანუ შესრულებული თანხები
5. განუხორციელებელი ხარჯები

მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან მეურნეობისა და ვაჭრობის განვითარებამ გამოიწვია კრედიტისა და ფინანსების როლის ზრდა. იქმნება და ფართოვდებოდა შესაბამისი დაწესებულებანი. ქუთაისში ყველაზე ძველი ასეთი დაწესებულება იყო მიხეილის სახელობის სათავადაზნაურო ბანკი. აღნიშნული ბანკი დაარსდა 1876 წელს. 1879 წლიდან ქუთაისში ფუნქციონირებდა საზოგადოებრივ საწყისებზე არსებული ფინანსური ორგანიზაცია-ქუთაისის საურთიერთო ნდობის საკრედიტო საზოგადოება. 1894 წელს მასში გაერთიანებული იყო 697 წევრი.

& 2

ბათუმი და ბათუმის ოლქი ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობაში

დაპყრობილი ხალხების მიმართ რუსეთის კოლონიურ პოლიტიკას საერთო ნიშნები ჰქონდა და მონოეთნიკური იმპერიის შექმნის მიზნებს ემსახურებოდა. მაგრამ იგი ცალკეული ქვეყნების და კიდევ უფრო მეტი, მათი ცალკეული რეგიონების

მიხედვითაც კი, სერიოზული თავისებურებებით ხასიათდებოდა. ასე იყო საქართველოშიც. განვითარების საერთო დონის მიუხედავად, მის ცალკეულ მხარეებს ბუნებრივ-გეოგრაფიული, ისტორიულ-ეთნოლოგიური, სამეურნეო-ეკონომიკური თუ სხვა სახის თავისებურებანი ჰქონდა, რომელთა გაუთვალისწინებლობა დამატებით სირთულეებს უქმნიდა რუსეთის ადგილობრივ ხელისუფლებას და ანტირუსულ განწყობილებას ასაზრდოებდა. რუსული მმართველობა იძულებული იყო თავისი კოლონიური პოლიტიკა ცალკეული რეგიონებისათვის მოერგო და ამით უზრუნველყო მისი განუხრელი გატარება. ამის გამო, ამ პოლიტიკის რეგიონალური ნიშნით შესწავლა საშუალებას გვაძლევს უფრო ღრმად ჩავწვდეთ იმპერიის პოლიტიკის მმართველურ-დიდმპყრობელურ არსს და გლობალურ ხასიათს.

ქართველ ხალხს სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობასთან ერთად წაართვეს საკუთრების უფლება ეროვნულ ტერიტორიასა და ბუნებრივ რესურსებზე. მათ რუსეთი დაეუფლა და იმპერიის სახელმწიფო ქონების ნაწილად გამოაცხადა. XIX საუკუნეში თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებად ქცეულ საქართველოში სახელმწიფო ანუ სახაზინო ქონება რუსეთის იმპერიის საკუთრებას ნიშნავდა და მისი ინტერესებისათვის გამოიყენებოდა. ტერიტორიას, ბუნებრივი სიმდიდრეების, შემოსავლების ძირითად ნაწილს რუსეთის სახელმწიფო განკარგავდა და მოიხმარდა. საიმპერიო ხაზინას გადაეცა ქართლ-კახეთის და იმერეთის სამეფოების, გურიის, სამეგრელოს, აფხაზეთის და სვანეთის სამთავროების, სამეფო და სამთავრო ოჯახების წევრთა ქონება და მამულები. თურქეთთან ომებში გამარჯვების შემდეგ, რუსეთმა ისტორიული სამცხე-საათაბაგოს, აჭარის და აფხაზეთის ტერიტორიიდან მასობრივად აყარა მაჰმადიანი ქართველები, რომლებიც იძულებული გახდნენ თურქეთში გადასახლებულიყვნენ.

კონკრეტულად განვიხილოთ აჭარის რეგიონის მიმართ რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ცალკეული ასპექტები. სახელმწიფო ქონების შექმნის პროცესში ყალიბდებოდა მისი მართვის სამსახურიც, რომელიც თანდათანობით კავკასიის რუსული ადმინისტრაციის ერთ-ერთი ძირითადი რგოლი გახდა. მის უპირველეს

ფუნქციას საერთო იმპერიულ ეკონომიკურ სივრცეში საქართველოს ძალდატანებითი ინტეგრაცია წარმოადგენდა. სახელმწიფო ქონების მართვის დაწესებულებებში, რომელთა თანამშრომლები ძირითადად უცხოელები იყვნენ, გაბატონებული იყო მექრთამეობა და ბიუროკრატიზმი, რაც ქართველ კაცს სამეურნეო საქმიანობაში გადაულახავ დაბრკოლებებს უქმნიდა. 1888 წელს გამოიცა კანონი, რომელიც შეეხებოდა სამხედრო-სახალხო მმართველობის სახაზინო მიწების სახელმწიფო ქონების სამინისტროს განკარგულებაში გადასვლას, რომელიც მუჰაჯირთა მიწებსაც შეეხო. ამის საფუძველზე, 1889 წელს ადმინისტრაციულად ქუთაისის გუბერნიაში მყოფი ბათუმის ოკრუგის სახელმწიფო ქონება, რომელსაც აქამდე სამხედრო-სახალხო მმართველობა განაგებდა, სახელმწიფო ქონების ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოს დაექვემდებარა. 1893 წელს სახელმწიფო ქონებათა მინისტრის ბრძანებით, სახელმწიფო ხაზინის საკუთრებაში უნდა გადასულიყო მოსახლეობის მფლობელობა-სარგებლობაში მყოფი ყველა ის მიწის ნაკვეთები, რომელზეც მათ არ გააჩნდათ საკუთრების დოკუმენტები. იმის გამო, რომ დიდ უმრავლესობას არა თუ საკუთრების, არამედ მფლობელობის დოკუმენტებიც კი არ გააჩნდა, მოსახლეობის დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. სახელმწიფო ქონების მართვაში მომხდარმა ამ ცვლილებამ კიდევ უფრო გააუარესა აჭარის მოსახლეობის ისედაც მძიმე მდგომარეობა. აქ ჯერ კიდევ არ იყო დამთავრებული ოსმალურ საადგილმამულო ურთიერთობათა რუსულით ჩანაცვლების პროცესი. სამხედრო-სახალხო მმართველობის სისტემა, რომელიც სამხედრო და სამოქალაქო ხელისუფლების ელემენტების თავისებურ ნაზავს წარმოადგენდა და იმ დროს ჩამოყალიბდა, როცა რუსეთი ბრძოლას აწარმოებდა მთიელთა დასამორჩილებლად, წმინდა რუსული მმართველობით იცვლებოდა, ხოლო ოსმალური კანონმდებლობა რუსულით. ამ გარდამავალ პერიოდში, როცა რუსეთის ასიმილაციური პოლიტიკით გამოწვეული შიში და უნდობლობა ახალი ადმინისტრაციისადმი აჭარის მოსახლეობას აიძულებდა სამშობლოდან აყრილიყვნენ და ოსმალეთში გადასახლებულიყვნენ, სახელმწიფო ქონების მართვის ორგანოს ბათუმიდან ქუთაისში გადატანა აჭარაში რუსეთის

ეკონომიკური გაბატონებისათვის ერთ-ერთი ხელისშემწყობი ღონისძიება იყო. აჭარაში რომელიმე მთიან სოფელში მცხოვრებ გლეხს, რომელიც დიდი დაბრკოლებების გადალახვით ჩადიოდა ბათუმში, ამიერიდან ყოველ გოჯ მიწაზე თავისი საკუთრების უფლების დადასტურება ქუთაისის საოლქო სასამართლოში უხდებოდა. რუსეთის მთავრობა კი შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს კოლონიზაციის ფართო გეგმებს ამუშავებდა და იმპერიის შიდა გუბერნიებიდან ჩამოსულებს ქართულ მიწას გულუხვად ურიგებდა.

1903 წელს სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილებით, ბათუმის ოკრუგი ადმინისტრაციულად ქუთაისის გუბერნიიდან გამოიყო, ბათუმის და ართვინის ოკრუგები გაერთიანდა და შეიქმნა ბათუმის ოლქი. მიუხედავად ამისა, ბათუმის ოლქის სახელმწიფო ქონების მართვა 1917 წლამდე ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოს გამგებლობაში დარჩა.

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან, მას შემდეგ რაც ბათუმის ოლქი ქუთაისის გუბერნიას შეუერთდა, სახელმწიფო ქონების ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოს მოქმედების ასპარეზი ამ მიმართულებით კიდევ უფრო გაფართოვდა და მის არეალში აჭარაც მოექცა. აქ რთული ვითარება იყო – როგორც ითქვა მიმდინარეობდა თურქული მიწათმფლობელობის კანონმდებლობის რუსულით ჩანაცვლება, მოსახლეობის ერთი ნაწილი ტოვებდა მშობლიურ მიწა-წყალს და თავის უძრავ ქონებას სხვას უტოვებდა. მიწის სახელმწიფო ფონდის გაფართოებისათვის მებრძოლ ხაზინას კერძო მიწათმფლობელებთან დავაში სერიოზული პრობლემები გაუჩნდა.

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცულია ბათუმის ნოტარიუსის ფონდი (# 12), რომელიც მოიცავს 1879-1919 წლების დოკუმენტებს და მასში გაერთიანებულია 216 საქმე. აღნიშნულ ფონდში თავმოყრილი მასალა თითქმის უცნობია სამეცნიერო წრეებისათვის. დოკუმენტებიდან კარგად ჩანს XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში არსებული ან ამ ქალაქთან დაკავშირებული სააქციონერო საზოგადოებების და ფირმების საქმიანობა, მათი როლი ბათუმის ეკონომიკურ და ფინანსურ ცხოვრებაში.

რუსეთის ეკონომიკური პოლიტიკა აჭარაში, როგორც მთელ ამიერკავკასიაში, მთელი XIX და XX საუკუნის დასაწყისში, გზას უხსნიდა უცხოურ კაპიტალს, რომელზედაც თვით იყო დამოკიდებული, ჩვენი ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრეები დაუბრკოლებლად ეპარცვა. შედეგად, რეგიონის ეკონომიკური ცხოვრებაში დიდ როლს ასრულებდნენ უცხოური კაპიტალით შექმნილი სააქციო საზოგადოებები და ფირმები. ხშირ შემთხვევაში უგულველყოფილი იყო აჭარის მოსახლეობის ინტერესები. უცხოური კაპიტალის წარმომადგენლები ხელს უშლიდნენ დამამუშავებელი ეროვნული მრეწველობის შექმნას, რადგან მათი მიზანი იყო მომპოვებელი სექტორის (მარგანეცი, ქვანახშირი, ნავთობი) განვითარება და ამით რაც შეიძლება მეტი მოგების მიღება. აქცენტი კეთდებოდა გადაუმუშავებელი ნედლეულის საზღვარგარეთის ქვეყნებში გატანაზე. ამის გამო, ეკონომიკურ განვითარებას ცალმხრივი ხასიათი ჰქონდა. ეკონომიკის წამყვან დარგებს ძირითადად უცხოური კაპიტალის წარმომადგენლებისაგან შემდგარი სააქციო საზოგადოებები და ფირმები დაეუფლნენ. რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ, მათი დახმარებით, მიზნად დაისახა საერთოკავკასიური ეკონომიკური რეგიონის შექმნა და საერთოიმპერიულ ეკონომიკურ სივრცესთან მისი დაჩქარებული ინტეგრაცია. მთავრობის ჩანაფიქრით, რეგიონის ეკონომიკური პოტენციალი მთლიანად უნდა დაქვემდებარებოდა რუსეთის იმპერიის და საგარეო ბაზრის მოთხოვნებს. ამასთანავე, ხელისუფლება სკეპტიკურად იყო განწყობილი ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ, მიაჩნდა იგი ჩამორჩენილ, ბნელ მასად, ამიტომ რეგიონის ათვისების პროცესში ინტენსიურად ჩართო უცხოელი მეწარმეები.

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან რუსეთის იმპერიის ეკონომიკამ სწრაფი განვითარება დაიწყო, რაც რეფორმებთან ერთად განპირობებული იყო უცხოური კაპიტალის მოზიდვით. ამან გამოიწვია ამიერკავკასიის და საქართველოს შედარებითი ეკონომიკური განვითარება. თბილისის შემდეგ საქართველოში ბათუმი წარმოადგენდა უმსხვილეს სამრეწველო ცენტრს.

ჯერ კიდევ პორტო ფრანკოს სტატუსის გაუქმებამდე, 1883 წელს სამტრედია-ბათუმის რკინიგზის მშენებლობა დასრულდა, რითაც ბათუმი ამიერკავკასიის მთავარი სარკინიგზო მაგისტრალის პუნქტებს _ თბილისს და ბაქოს დაუკავშირდა. 80-იანი წლებიდან ბათუმიდან განხორცილებული ექსპორტის დიდი წილი ბაქოს ნავთობზე მოდიოდა. 1900 წელს საბოლოოდ დასრულდა ნავთობსადენის მშენებლობა ბაქოსა და ბათუმს შორის, რის შემდეგაც ნავთობის ექსპორტი მთლიანად ბათუმიდან წარმოებდა.

1886 წელს რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ ბათუმის პორტო ფრანკოს სტატუსი გააუქმა და ქალაქი სრულფასოვნად ჩაერთო რუსეთის იმპერიის ადმინისტრაციულ სისტემაში. ბათუმის სამრეწველო განვითარება განსაკუთრებით დააჩქარა XIX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან ბაქოს ნავთობის მსოფლიო ბაზარზე ექსპორტის დაწყებამ. ბათუმის ნავსადგურიდან ხდებოდა ძირითადად ბაქოს ნავთობის ექსპორტი, ამიტომ ქალაქში განვითარებული იყო ნავთობის გადამამუშავებელი და საექსპორტო ჭურჭლის მწარმოებელი ინფრასტრუქტურა.

თავი II

ქუთაისის საადგილმამულო სათავადაზნაურო ბანკი

& 1

საბანკო - საფინანსო საქმის დაარსების ისტორიიდან

თბილისსა და ქუთაისში XIX -ე საუკუნეში

XIX საუკუნე საქართველოს ისტორიაში მეტად რთული და წინააღმდეგობრივი იყო ეროვნული ინტერესების დაცვის და სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნების თვალსაზრისით, ჩვენი წინაპრები შეზღუდული შესაძლებლობის პირობებშიც კი ახერხებდნენ საქმიანობას სხვადასხვა სფეროში, საილუსტრაციოდ და განსახილველად ნაშრომში წარმოდგენილია ეკონომიკის სფერო , საბანკო - საფინანსო საქმის წარმოება და ჩამოყალიბების ისტორია საქართველოში

თანამედროვე საბანკო-საფინანსო სისტემის საფუძვლების შექმნა ილია ჭავჭავაძის ეპოქას და მის სახელს უკავშირდება XIX-ე საუკუნის მეორე ნახევარი ის გამონაკლისი პერიოდი იყო, როცა დამოუკიდებლობა დაკარგულ საქართველოში საკუთარი ფულის არარსებობის პირობებშიც კი, პირველი ქართული ბანკი მრავალი წლის განმავლობაში ეროვნულ ფუნქციას ინარჩუნებდა და ქვეყნის პოლიტიკური დამოუკიდებლობის ეკონომიკურ საფუძვლებს ქმნიდა, ბანკს ამ დროისთვის ქართველთა ფიზიკური და ზნეობრივი სიმყარის მისია ეკისრებოდა, ის იყო ერის თვითმოქმედების მატერიალური სარბიელი საქ-ში

„...დღეს „შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა“, ჩვენთვის მარტო ბანკია ის მოედანი, რომელზეც უნდა აღიზარდოს, ფეხი აიდგას, გაიწურთნოს, გაინავარდოს ჩვენმა თვითმოქმედებამ, ჩვენმა ზნეობრივმა ძალ-ღონემ. ვისაც ჩვენი ქვეყანა გულწრფელად უყვარს და ჩვენთვის კეთილი არ შურს, ის დიდი სიფრთხილით, დიდი მოსაზრებით უნდა ეკიდებოდეს ყოველ საგანს, ყოველს აზრს ბანკის შესახებ“ -ასეთია ი. ჭავჭავაძის ცნობილი პოსტულატი ბანკის მისიაზე და საბანკო საქმის მნიშვნელობაზე ქართველთა თვითმყოფადობის შემეცნებაში

საადგილმამულო ბანკის დაარსება დიმიტრი ყიფიანს მოუვიდა თურმე აზრად, ბატონყმობა რომ გაუქმდა, ყიფიანი ქართული თავადაზნაურობის კეთილდღეობის გადარჩენის გზებს ეძებდა. იგი ხატოვნად წერდა: დიდხანს ცხოვრობდაო სასახლეში პატიოსანი კაცის ოჯახი. მართალია, ღარიბად, მაგრამ - მშვიდად. სჯეროდა, უკეთესი დროც დადგებაო. უცფათ, ერთ უბედურ დღეს ხუროთმოძღვარმა გამოაცხადა - ეს სასახლე ინგრევა, ახლავე თავს უშველეთ, თორემ ნანგრევებში გაიქვლიტებითო. მეტი რა გზა იყო, იმ სასახლიდან გარეთ გამოცვივდნენ. მართლაც მალე იჭექა, იქუხა, კედლებს ბზარი გაუჩნდა და სულ ცოტა ხანში დაირღვა კიდეც. ღმერთის ანაბარად დარჩენილნი უკანასკნელ იმედს ებღაუჭებოდნენ, უფალი და ხელმწიფე-იმპერატორი არ გაგწირავსო.

დანგრეული სასახლე ბატონყმობა იყო. უსახლკაროდ დარჩენილი პატიოსანი კაცის ოჯახი - ქართველი თავადაზნაურობა, იმედი და მშველელი - იმპერატორი ალექსანდრე მეორე. თუ იგი მოწყალებას არ დაიშურებდა, თავად აზნაურობა ქვეყნის სამასხარაო არ გახდებოდა. არც დაიშურა: მამრობითი სქესის თითოეული გათავისუფლებული გლეხის ფასად ბატონს 25 მანეთი ეძლეოდა. ვისაც 21 ყმაზე ნაკლები ჰყავდა ეს გასამრჯელო უორმაგდებოდა. ამ გზით თავადაზნაურობას საკმაო თანხა უგროვდებოდა, ვინც ჭკუით მოიქცეოდა, ქონებრივი გასაჭირი არ ელოდა.

ცნობისთვის: აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურობამ მთავრობის მიერ გლეხთა გათავისუფლებისთვის საბოლოოდ 1840000 მანეთი, ბანკის დაარსებისთვის კი 160000 მანეთი მიიღო

ამ პირობებში დიმიტრი ყიფიანს თავადაზნაურობის წოდებრივი და ქონებრივი უპირატესობის შენარჩუნების ერთადერთ ბურჯად საადგილმამულო ბანკი მიაჩნდა. ბანკის საქმე რომ აწყობილიყო, სახელმწიფოს მოძიებულ თანხას ცოტა კიდევ უნდა დამატებოდა. კერძოდ თავადაზნაურობას თითოეულ სულ გლეხზე მიღებული ოცდახუთი მანეთიდან ხუთი მანეთი უნდა შეეწირა. მაშინ ბანკს თავნად, ძირის ფულად თანხა უგროვდებოდა. მერე უკვე ხელმძღვანელობის ოსტატურ საქმიანობაზე იყო დამოკიდებული - რას მოიგებდა, ან რას წააგებდა ბანკი. მისი ოპტიმიზმი და ენთუზიაზმი უსაზღვრო იყო, საგანგებოდ შეისწავლა იმპერიის სხვა კერძო ბანკების წესდებათა საფუძვლები, თუ გავითვალისწინებთ იმ მოცემულობას, რომ 1862 წლიდან 1872 წლამდე პერიოდი რუსეთში საბანკო საქმიანობის განუწყვეტელი ისტორიული განვითარების დროდ ითვლება და ამ პერიოდში დაიბადა 33 სააქციო ბანკი, 11 სააქციო მიწის ბანკი, 1873 წლიდან ფუნქციონირებდა 222 საქალაქო საჯარო ბანკი, არსებული გამოცდილება ყიფიანს ნამდვილად აძლევდა ოპტიმიზმის საფუძველს.

ბანკის წესდების ხუთი პროექტი შეადგინა დიმიტრი ყიფიანმა. წლების მანძილზე იწვალა და იდავიდარაბა, მაგრამ როცა 1870 წლის მაისში იგი თბილისის გუბერნიის

თავადაზნაურობის წინამძღოლის პოსტიდან გადადგა, ბანკი დაარსებული მაინც არ იყო.

ილია ჭავჭავაძის თავკაცობით ძირეულად შემუშავდა საადგილმამულო ბანკის ახალი წესდება, მაგრამ, თუ ეს საქმე შედარებით იოლი გასაკეთებელი აღმოჩნდა, ძალიან გართულდა და დიდი ოფლის ღვრა მოითხოვა პროექტის დამტკიცებამ. 1872 წლის 5 დეკემბრიდან 1874 წლის 28 მაისამდე დრო მოსკოვსა და პეტერბურგში მოსვლა-მოსვლას, იქ ტრიალს და ბიუროკრატიულ კიბეზე აღმა-დაღმა სიარულს დასჭირდა. ზოგჯერ სასოწარკვეთილი ილია საქმის მოტოვებას და შინ გამოქცევას ფიქრობდა. აკი ვერ გაუძლეს წვალეზას დიმიტრი ყაზბეგმა და დავით ყიფიანმა. ისინი, როგორც ბანკის დირექტორები რუსეთში ახლდნენ ილიას წესდების დასამტკიცებლად. , ყიფიანი და ყაზბეგი ხომ ჯერ, მკათათვეში ერთი, და მეორე აგვისტოში გაიქცნენ აქედამა და დამაგდეს მე მარტო“, - წერდა 1873 წლის 10 ოქტომბერს გულდაწყვეტილი ილია ცოლს.

ილიას იმჟამინდელ განწყობილებას ზუსტად გადმოგვცემს მისი ბარათები ოლღა გურამიშვილისადმი.

ასე უსაშველოდ გაგრძელდა საადგილმამულო ბანკის წესდების დამტკიცება, მაგრამ ილია არაფრით არ მოეშვა საქმეს. მაინც თავისი გაიტანა და ბოლოს, როგორც იქნა 1874 წლის 28 მაისს თბილისის საადგილმამულო ბანკის წესდება დამტკიცდა. სექტემბერში თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა საერთო კრებას ეცნობა წესდების დამტკიცება. გააცნეს ბანკის მმართველობისა და მუშაობის სისტემა. აირჩიეს ბანკის მმართველი და დირექტორები. ამ კრებამ მმართველად ილია აირჩია. კენჭისყრის შედეგად ილიას მომხრე იყო 138 კაცი, წინააღმდეგი - 12.

1875 წლის იანვარ-თებერვალში კი თბილისის საადგილმამულო ბანკის დამფუძნებელი კრება ჩატარდა. ბანკმა არსებობა დაიწყო.

ილია ჭავჭავაძე არაერთხელ გამხდარა უსამართლო კრიტიკის ობიექტი ბანკის არსებობის პერიოდში , შემორჩენილია არქივებში არაერთი წერილი , საპასუხო

გამოსარჩლების , როგორც გლახთა უფლებების დამცველის, პასუხი უსამართლო კრიტიკაზე და ა. შ.

XX საუკუნის დასაწყისი მთელ ევროპასა და რუსეთში ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისით ხასიათდება. გლახთა მოძრაობა იწყება საქართველოშიც. შეფერხდა ან შეჩერდა სავაჭრო სამრეწველო დაწესებულებათა მუშაობა თბილისში, ბათუმში, გორში. მემამულეები მიწებს ბანკში აგირავენდნენ. არსებულ ვითარებაში, საბანკო-საკრედიტო საქმიანობა საქართველოში საკმაოდ გართულდა. თბილისის ქართულ საადგილმამულო ბანკში, ოპოზიციურ ძალთა მხრივ, მძაფრი ხასიათი მიიღო კრიტიკამ ბანკის წარუმატებლობის გამო, რაც, ილიას რწმენით, მხოლოდ საყოველთაო ობიექტური ვითარებით იყო განპირობებული. მას მოჰყავს მაგალითები ბესარაბიის, პეტერბურგ-ტულის, დონის, ვილენის საადგილმამულო ბანკების წარუმატებელი საქმიანობისა და კრიზისის შესახებ, რაც ასევე მამულების ბანკებში დატოვებით არის გამოწვეული, მაგრამ, „ზოგიერთ კაცთა“ სუბიექტური მოტივები, როგორც საბაზი, ყოველთვის პოულობს გასაქანს კრიტიკულ სიტუაციებში, თუნდაც პრობლემის მიზეზი სრულიად ნათელი და ცხადი ობიექტური ფაქტორები იყოს. ადამიანთა განწყობის ეს საყოველთაო ფსიქოლოგიური მოტივაცია, ზედმიწევნით და მრავალჯერ აისახა თბილისის ქართული სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის ცხოვრებაში. ბანკის საქმიანობის საკმაოდ ხანგრძლივ ისტორიაში განსაკუთრებული იყო 1905 წლის კრების უკანასკნელი - 23 ივნისის სხდომა. ილია ჭავჭავაძის მოტივები საყოველთაო კრიზისის შესახებ კრებამ არ გაიზიარა. შედეგად, ბანკის გამგეობის თავმჯდომარის რეაქცია რადიკალური და მოულოდნელი აღმოჩნდა. მან გააკეთა განცხადება გადადგომის შესახებ, მაღლობა მოახსენა კოლეგებს თანამშრომლობისათვის, დაემშვიდობა დარბაზს და დატოვა სხდომა. საბაზი, ალბათ, აქაც ფორმალური იყო. ცხადია, იყო მრავალჯერადი, ერთსულოვანი მოწოდება-მობოდიშება, სპეციალურად შერჩეული დეპუტაციის გაგზავნა თხოვნით, უარი ეთქვა ილიას თანამდებობიდან გადადგომაზე, მაგრამ გადაწყვეტილება მტკიცე და საბოლოო აღმოჩნდა. ამგვარად, დასრულდა ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობა საბანკო სფეროში,

რომელიც მთელი 30 წელი გრძელდებოდა 1875-1905 წწ. ეროვნული მნიშვნელობის ღონისძიებათა ნუსხა, რომელთა რეალიზაციისთვის ფინანსური მხარდაჭერა უშუალოდ უკავშირდება თბილისის ქართული საადგილმამულო ბანკის უპირველეს ამოცანათა სფეროს, საკმაოდ ფართოა. ფაქტობრივად, ეს ბანკის დაარსების ძირითად მიზანთა რეალიზაცია იყო, რაც საქართველოს საერთო ეკონომიკურ და კულტურულ მშენებლობაში ეფექტიანად აისახა.

ამ ნუსხაში განსაკუთრებით გამოსაყოფია: 1. ბანკის მოღვაწეობა განათლების სფეროსა და ეროვნული კადრების მომზადების მხარდასაჭერად, რაც მეფის მთავრობის რუსიფიკატორულ პოლიტიკას უნდა დაპირისპირებოდა. აღსანიშნავია ილია ჭავჭავაძის დიდი დაინტერესება ზოგადად ფართო განათლების, სასოფლო-სამეურნეო სკოლების, თვითმმართველობის, მეცნიერების, თეატრისა და საერთოდ - ცხოვრების ევროპეიზაციის საკითხებით, რასაც საბოლოოდ ეკონომიკური წარმატების საწინდრად განიხილავდა.

2. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსება და ორგანიზაციულად ჩამოყალიბება, რაც ბანკის მხარდაჭერის ერთ-ერთ პრიორიტეტად განიხილებოდა. ეს უმნიშვნელოვანესი საქმე ხალხის ინიციატივით, თითო მანეთის შეგროვებით და ერთი სკოლის დაარსებით დაიწყო სოფელ ხოვლეში (გორის მაზრაში), ჯავახიშვილების მხარდაჭერით.

3. კახეთის რკინიგზის მშენებლობისათვის მოსამზადებელი სამუშაოების წამოწყება და ფინანსურ-იდეოლოგიური უზრუნველყოფა.

4. ქართული თეატრის განვითარებისთვის ზრუნვა, რაც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა და თვითშემოქმედების განვითარების საწვრთვინელ სკოლად განიხილებოდა.

&2

ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკის დაარსების ისტორიიდან

ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის დაარსების ისტორია 1866 წლიდან იწყება, გაზეთი დროება მკითხველებს აუწყებდა, რომ ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობას ბანკის დაფუძნება განუზრახავს და ამ მიზნით კომისია აურჩევია ბანკის წესდების შესადგენად(შეიქმნა 24 კაციანი კომისია) სამწუხაროდ 6 წლიანი არსებობის მანძილზე კომისიამ ვერ შეძლო წესდების შექმნა. ბანკის დაფუძნება იმერეთისთვის ამ დროს მეტად სარგებლიანი საქმე იქნებოდა, როგორც ფულის სესხების თვალსაზრისით, ასევე ქვეყნის ეკონომიკური წინსვლისთვის. 1867 წელს ხელისუფლება დათანხმდა ბანკის გახსნას ქუთაისში, დაარსების პროცესში სამეგრელოს თავადაზნაურობამ საკითხი დააყენა საკუთარი საკრედიტო დაწესებულების დაარსების შესახებ(დროება, 1868 წელი, 20 დეკემბერი), ამ მხრივ გარკვეული მუშაობა გაიშალა კიდევ, მაგრამ შემდეგ სამეგრელოს თავადაზნაურობამ სძლია თავის ვიწრო კუთხურ განკერძოების ტენდენციას და გადაწყვიტა თავისი ხვედრი, საბანკო კაპიტალი დას. საქართველოს ერთიან საადგილმამულო ბანკში გაეერთიანებინა

1873 წელს ქუთაისის ბანკის პროექტი ნ. ლოლობერიძემ შეადგინა რუსეთის სხვადასხვა ბანკის საფუძველზე, როგორც თავად აღნიშნავს ის ამ საქმისთვის თავად სპეციალურად გაემგზავრა პეტერბურგს, რათა მცოდნე სპეციალისტებისგან სათანადო რჩევა მიეღო.

საადგილმამულო ბანკის გახსნამდე, მუშაობის პროცესში ნ. ლოლობერიძესთან ერთად აქტიურად იყვნენ ჩართული (ა. წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე, სერგეი მესხი), თუმცა როცა ბანკი უკვე გაიხსნა (1876წელი) აღნიშნული საზოგადოება, მათ შორის ილია ჭავჭავაძეც ლოლობერიძის მოწინააღმდეგეთა რიგებში აღმოჩნდნენ, ისინი თვლიდნენ, რომ ბ. ლოლობერიძე არ იყო ამ საქმისთვის შესაფერი კანდიდატი,

მოგვიანებით ილია ლოლობერიძეს მიემხრო, ჩათვალა, რომ საქმის მცოდნე იყო და მისი პროფესია დაეხმარებოდა ბანკის მართვაში

ამგვარ რთულ სიტუაციაში ქუთაისის საადგილმამულო ბანკი 1976 წელს დაარსდა, თავმჯდომარედ პირველ წელს არჩეულ იქნა ბ. ლოლობერიძე, წევრები: (ნიკო ტარიელის ძე დადიანი, დავით გრიგოლის ძე ერისთავი) ერთი წლის შემდეგ ბესარიონ ლოლობერიძე მისმა შვილმა ნიკოლოზ ლოლობერიძემ შეცვალა, იგი ბანკს 5 წელი მართავდა (1879-1884) მეტად განათლებული და ღირსეული პიროვნება გახლდათ, 5 წლის შემდეგ თანამდებობა დატოვა და ხელი მიჰყო ჭიათურის მარგანცის მრეწველობას, ბანკის თავმჯდომარეობა კი იტვირთა დიმიტრი ელიზბარის ძე დადიანმა

ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკის უმთავრესი საფუძვლები მდგომარეობდა იმაში, რომ ქვეყნის ეკონომიკური პირობები საჭიროებდა ისეთ ბანკს, რომელიც გირაოდ მიწას და უძრავ მამულს მიიღებდა. ამ ბანკს უნდა ჰქონოდა გირაოს ფურცლების გაცემის უფლება. გირაოს ფურცლები, ეს იყო ვექსილი რომელსაც აძლევდა ბანკი ფულის პატრონს, სესხის ამლების მაგივრად. სესხის ამლები არის პასუხისმგებელი ბანკთან და ბანკი ფურცლის პატრონთან. ქუთაისის გირაოს ფურცლები აძლევდნენ პატრონებს წელიწადში 6%-ს. ე. ი მანეთზე 6 კაპიკს.

ბანკის უპირველესი საზრუნავი იყო გირაოს მაღალი კურსი, მის კარგ ფასზე დამოკიდებული იყო ბანკის ბედი. საზოგადოება ნ. ლოლობერიძის მიერ შედგენილი ბანკის პროექტი კმაყოფილებით მიიღო. ამის შესახებ იტყობინებოდა ს. მესხი. ქუთაისიდან ბანკის პროექტი გაიგზავნა კავკასიის მთავარ სამმართველოში, ხოლო ამ უკანასკნელიდან გაგზავნილი იქნა პეტერბურგში. მიუხედავად ამისა ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის გარშემო დაუსრულებელი კამათი და დისკუსიები იმართებოდა. შეიძლება ითქვას გადაუჭარბებლად, რომ საქართველოში არც ერთ სხვა საკითხზე იმდენი დავა და კამათი არ ყოფილა როგორც თბილისისა და ქუთაისის ბანკის გარშემო იმართებოდა.

ქუთაისის საადგილმამულო ბანკს დიდი იმედით შეჰყურებდა მთელი ქართველი საზოგადოება. 1873 წელს ნ. ნიკოლაძე წერდა: „ ამ დღეებში გადაწყდა ქუთაისში ექვსი წლის გაჭიანურებული, დაუსრულებელი და თავმოუბმელი „ბანკის საქმე“. ამ გადაწყვეტილებაზე დამოკიდებულია ჩვენი საზოგადოების აზრით, ჩვენი ქვეყნის მომავალი თუ არა ჩვენი აზნაურობის ბედი ხომ მაინც მომავალი ბანკიდან გაკეთებას და სულის ჩადგმას ელის ჩვენი გალატაკებული და ურიის ვალში ჩავარდნილი საზოგადოება. იმას წელი უნდა გაუმაგროს ჩვენს ახლანდელ აზნაურობას და მომავალი დაუმზადოს შემდეგ თაობას, იმაზე ბრუნავს მთელი მხარის იმედი და იმასვე შეჩერებია, მისგან დახსნას მოელოს, მთელი ჩვენი ქვეყანა. ასეთი იყო საზოგადოებრივი აზრი მომავალი ბანკის შესახებ

§ 3

ქუთაისური „ბანკოვიადა“

ქუთაისის საადგილმამულო ბანკი, როგორც უკვე აღინიშნა, აქტიურად მონაწილეობდა საქართველოს, უფრო კონკრეტულად, დასავლეთ საქართველოს საზოგადოებრივ-კულტურულ ცხოვრებაში. მაგრამ ამით არ ამოიწურებოდა მისი როლი და მნიშვნელობა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის საქმეში. საადგილმამულო ბანკის გარშემო ატეხილ პოლემიკას და დაჯგუფებათა ბრძოლას, რის ასპარეზს საბანკო კრებები წარმოადგენდა, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ეროვნული გრძნობებისა და აზრის გამოღვიძებისთვის, საზოგადოებრივი ცხოვრების აღორძინებისათვის. საბანკო კრებები განსაკუთრებით მწვავე და საინტერესო გახდა XIX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოდან, როცა ერთმანეთს მკვეთრად დაუპირისპირდა ოპოზიცია – ცნობილი იურისტის კ.ჩიკვაიძისა და პოზიცია – დ.დადიანის მეთაურობით, რამაც წარმოშვა ე.წ. „ქუთაისური ბანკოვიადა“. მართალია, ამ ბრძოლასა და პოლემიკას ზოგჯერ თან ახლდა ზნეობრივ-მორალური თვალსაზრისით მიუღებელი მეთოდები, მაგრამ იგი მაინც აფხიზლებდა და

ავითარებდა ეროვნულ აზრსა და თვითშეგნებას. საბანკო კრებები იყო ფართო ასპარეზი, სადაც ქართველი საზოგადო მოღვაწეები პირდაპირ თუ შეფარვით მსჯელობდნენ ეროვნულად დაჩაგრული თავიანთი ქვეყნის ჭირ-ვარამზე, სოციალურ-ეკონომიკური საკითხების მოგვარებაზე, დაკარგული ეროვნული თავისუფლების მოპოვების გზებსა და საშუალებებზე. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ ქართული ინტელიგენციის მნიშვნელოვანი ნაწილი ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის გარშემო იყო დარაზმული, დაძაბულად ადევნებდა თვალყურს მის საქმიანობას და აქტიურად მონაწილეობდა მასში. თავისი შეხედულებანი ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის შესახებ პრესაში თუ საბანკო კრებებზე, როგორც ქვემოთ დავინახავთ გამოთქმული აქვთ: ი.ჭავჭავაძეს, ა.წერეთელს, ნ.ნიკოლაძეს, გ.ზდანოვიჩ-მაიაშვილს, გ.წერეთელს, ს.მესხს, კ.აბაშიძეს და სხვებს. მაგალითად, ნიკო ნიკოლაძის აზრით განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საბანკო კრებებს, როგორც საზოგადოების დემოკრატიულად აღზრდის სკოლას. იგი წერდა: “ეს კრებანი ჩინებულ კრებად მიგვაჩნდა საზოგადოებისათვის... ყველას, ვისაც კი სიყრმიდანვე მარტო მამულის სიკეთისათვის გვიცემდა გული, ვიმედოვნებდით, რომ ეს კრება შეაგროვებდა და საერთო გრძნობას გაუღვიძებდა ჩვენს განცალკავებულს, დაფანტულს, გზადაკარგულ ეროვნებას. დაე, პირველ ხანებში შეცდომაც შეეპაროს ბანკის მმართველობას, დაე, რამდენიმე ათასი მანეთი ნაკლები მოგება დარჩეს ბანკს, ვფიქრობდით, დაე, ორიოდე უღირსი პირი იქნას ამორჩეული, რა ვუყოთ, ეს წვრილმანი ნაკლი არაფრად ჩასაგდება საზოგადო სიკეთესთან შედარებით, საერთო გრძნობების გაღვიძების გვერდით.”

საბანკო კრებების მნიშვნელობაზე გაზეთი „დროება“ ჯერ კიდევ 1881წელს აღნიშნავდა: “თეატრის შემდეგ, რომელიც უკვე ღრმა ძილით განისვენებს ქუთაისში, ზემოთ ხსენებული ბანკი არის ერთადერთი დაწესებულება, სადაც სუფევს ქართული ენა, სადაც შეუძლია ქართველ ახალგაზრდობას და ინტელიგენციას ერთად შეიკრიბოს, თავისი აზრი გაუზიაროს და თვით შეიმეცნოს საზოგადოების შეხედულება იმისთანა უაღრესად მნიშვნელოვან საგანზედ, როგორც არის ჩვენი

ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა საზოგადოდ და ქუთაისის აზნაურთა ბანკის საქმე, კერძოდ.“

საბანკო კრებებზე გამგეობის ფინანსური ანგარიშების განხილვისას თუ საქველმოქმედო თანხების განაწილების დროს აზრთა შეხლა-შემოხლა და კამათი, როგორც წესი, მსხვილდებოდა ვიწრო წოდებრივი და უწყებრივი დაინტერესების სფეროს და ეროვნული მნიშვნელობის საკითხს და ფართო მასშტაბით განხილვა-მსჯელობაში გადაიზრდებოდა ხოლმე. ქუთაისში საბანკო კრებაზე, რომელიც ხშირად 1000-ზე მეტი ნიშნულისგან შედგებოდა, საზოგადოების წინაშე გამოდიოდნენ და ქვეყნის ავ-კარგზე, იმდროინდელი ეროვნული საკითხების ირგვლივ მსჯელობდნენ, ქართული საზოგადოებრივი აზრის გამოჩენილი წარმომადგენლები. ამიტომ იყო, რომ საადგილმამულო ბანკების საკითხმა ჩვენს საზოგადოებაში თითქმის სრულიად დაჩრდილა სხვა საკითხები, უფრო სწორად ყველა საკითხმა აქ მოიყარა თავი, რადგან ფართო საზოგადოებრივი მსჯელობა ეროვნულ ტკივილზე არსად არ შეიძლებოდა იმხანად, გარდა ბანკებისა. ამასთან დაკავშირებით ცნობილი მეცნიერი ვახტანგ კოტეტიშვილი წერდა: “ბანკს უყურებდნენ, როგორც დიდ ეროვნულ დაწესებულებას. იქ ანგარიშის შესახებ უფრო მეტს ლაპარაკობდნენ, ვიდრე მორალზე. ბანკში სამსახური ითვლებოდა ერის სამსახურად.“

& 4

ილია ჭავჭავაძე ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის შესახებ

ილია ჭავჭავაძეს მთელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა ქუთაისთან, მის საზოგადოებასთან. იგი ყოველთვის საქმის კურსში იყო, რა ხდებოდა ქუთაისში, როგორ მუშაობდა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ გახსნილი სკოლა, რა პიესები იდგმებოდა თეატრში, რატომ ბრკოლდებოდა ჟურნალ-გაზეთებისა და წიგნების გამოცემის საქმე... მოკლედ, ქუთაისის ეკონომიკური და საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრება ილიას

„ივერიის“ ყურადღების ცენტრში იყო. ილია ჭავჭავაძე განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდა ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის მოღვაწეობასთან დაკავშირებული საკითხებისადმი, რადგან მიაჩნდა, რომ ქუთაისის საადგილმამულო ბანკი თბილისის ბანკთან ერთად, რომელსაც იგი ედგა სათავეში, საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ეკონომიკური და მატერიალური დასაყრდენი უნდა ყოფილიყო. ილია წერდა: “ბანკი დიდი საქმეა ჩვენი ქვეყნისათვის... ბანკს, გარდა საკრედიტო მნიშვნელობისა, ბევრი იმისთანა მნიშვნელობა აქვს ჩვენთვის, რომელსაც არ შეიძლება არ ჩაუფიქრდეს ჩვენი საზოგადოებრიობა თავის დროზე.“

მიუხედავად იმისა, რომ საბანკო საკითხში ი. ჭავჭავაძისა და ნ. ნიკოლაძის შეხედულებანი ერთმანეთს არ ემთხვეოდა, მაგრამ საბოლოოდ მათი შეხედულებანი ძირითადად გამომდინარეობდნენ თერგდალეულთა სოციალურ-პოლიტიკური მსოფლმხედველობიდან. საქართველოს მაშინდელ ვითარებაში, როცა ქართველი ხალხი ეროვნულ ჩაგვრას განიცდიდა ი. ჭავჭავაძისა და მის თანამოაზრეებს ხსენებული ბანკები მიაჩნდათ ერთის მხრით ხალხის ცხოვრების მშვიდობიანი გარდაქმნის ერთ-ერთ საშუალებად - სამართლიანი საზოგადოების დამყარების საშუალებად, ხოლო მეორეს მხრით, ქართული კულტურის გადარჩენის, მისი ძალადობისგან დაცვისა და შემდგომი განვითარების ერთ-ერთ საშუალებად; მათთვის ბანკი იყო მთელი ქართველი ერისათვის სასარგებლო დაწესებულება, რომელსაც ხელი უნდა შეეწყო ქართველი ხალხის, მისი ყველა წოდების ეკონომიკური გაძლიერებისა და საერთო ეროვნული კულტურულ-საზოგადოებრივი დაწესებულებების საქმიანობისათვის.

საბანკო საქმე - ქართული ისტორიოგრაფია

მიუხედავად იმისა, რომ საადგილმამულო ბანკების მოღვაწეობამ თავიდანვე მიიპყრო ქართული საზოგადოებრიობის ყურადღება, მათ შესახებ არსებული ისტორიოგრაფია არც თუ ისე მდიდარია. გარდა ნ.შველიძის საფუძვლიანი და საინტერესო მონოგრაფიისა „საქართველოს სოციალ-ეკონომიკური განვითარების

ისტორიიდან“, რომელშიც განხილულია თბილისისა და ქუთაისის საადგილმამულო ბანკების მოღვაწეობა და რომლის შესახებ დაწვრილებით ქვემოთ გვექნება საუბარი, ცალკე ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის შესახებ, ამ სახის სხვა ნაშრომი არ გვაქვს.

საადგილმამულო ბანკების შესახებ საინტერესო მოსაზრებები აქვთ გამოთქმული ალექსანდრე წულუკიძეს, იოსებ სტალინს, არჩილ ჯორჯაძეს, ნოე ჟორდანიას და სხვებს. ა.წულუკიძის აზრით ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის ირგვლივ გამართულ ბრძოლაში აშკარად იგრძნობოდა კლასობრივი ინტერესების შეჯახება და რომ მასში ახლად აღორძინებულმა ბურჟუაზიულმა კლასმა მოიდგა ფეხი. ა.წულუკიძე და ი.სტალინი საადგილმამულო ბანკებში ხედავდნენ კაპიტალისტური განვითარებისთვის ხელშემწყობ ორგანოებს, რომლებიც გასცდნენ ვიწრო წოდებრივ დაწესებულებათა სფეროს და ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების სამსახურში ჩადგნენ.

საადგილმამულო ბანკების შესახებ საწინააღმდეგო შეხედულებანი განავითარა ქართული საზოგადოებრივი აზრის ერთ–ერთმა თვალსაჩინო მკვლევარმა, ცნობილმა პუბლიცისტმა არჩილ ჯორჯაძემ. მისი აზრით, სათავადაზნაურო ბანკები საქართველოში წოდებრივი დაწესებულებები იყო ,რომლებიც თავადაზნაურობის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას ისახავდა მიზნად. ა.ჯორჯაძეს მიაჩნდა, რომ თავადაზნაურობა საზოგადოების მცირე ნაწილს შეადგენდა და მათი დახმარება მწარმოებელი კლასის პროტესტს გამოიწვევდა. ა.ჯორჯაძე თვლიდა, რომ ი.ჭავჭავაძეს არასოდეს შეუხედავს ბანკებისთვის ამ თვალსაზრისით და ამიტომ იყო, რომ მან ბანკს შეაღია მთელი თავისი გონებრივი და ზნეობრივი ძალა. ა.ჯორჯაძის შეხედულება საადგილმამულო ბანკების მნიშვნელობაზე, რასაკვირველია ცალმხრივია და არ არის გაზიარებული ჩვენს ისტორიოგრაფიაში.

საადგილმამულო ბანკების შესახებ არასწორი შეხედულებანი განავითარა ქართველ ბოლშევიკთა ერთ–ერთმა ლიდერმა ფილიპე მახარაძემ ალექსანდრე წულუკიძისადმი მიძღვნილ სტატიაში, რომელიც 1927წელს დაიბეჭდა. „ერთ–ერთი საკითხი, რომელიც

იმ ხანებში იპყრობდა მაშინდელი ქართველი ინტელიგენციის და პრესის უდიდეს ყურადღებას, – წერდა იგი – ბანკის საკითხი იყო, უფრო სისწორით რომ ვთქვათ თბილისისა და ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკების ბედი... შეიძლება ითქვას, რომ მაშინდელი ინტელიგენცია ბანკების საკითხში ორ ბანკად იყო გაყოფილი, მაგრამ არ გეგონოთ რომ ამ მხრივ მას რაიმე პრინციპული საკითხი ყოფდა. აქ იყო მხოლოდ პირადი ინტერესები. თბილისის ბანკის ირგვლივ ერთმანეთს ებრძოდა ორი თავადი ილია ჭავჭავაძე და ივანე მაჩაბელი და მათი ამყოლ–დამყოლნი. ქუთაისის ბანკის ხელში ჩასაგდებად იბრძოდნენ თავადი დადიანი და აზნაური ჩიკვაძე. საქმე მხოლოდ იმაში იყო, თუ ვინ ან რომელი ჯგუფი ჩაიგდებდა ხელში სათავადაზნაურო ბანკს, რადგან ეს კარგა მოზრდილი და გემრიელი ლუკმა იყო.

თვალსაჩინო ქართველი მეცნიერი ს.ხუნდაძე, იკვლევდა რა ილია ჭავჭავაძის, ნიკო ნიკოლაძის, დიმიტრი ყოფიანის, გიორგი წერეთლის, ივანე მაჩაბლის და სხვა მოღვაწეთა საზოგადოებრივ–ეკონომიკურ შეხედულებებს, თავის შრომებში შეეხო აგრეთვე, სათავადაზნაურო ბანკებისა და მათ ირგვლივ ატეხილი ბრძოლის საკითხსაც. მან მონოგრაფიაში „დიმიტრი ყოფიანი“, რომელიც 1935წელს გამოაქვეყნა, განსაკუთრებით, ფართოდ განიხილა 80_იანი წლების საბანკო ბრძოლა დიმიტრი ყოფიანსა და ილია ჭავჭავაძეს შორის. იგი თვლიდა, რომ ილია ჭავჭავაძეცა და დიმიტრი ყოფიანიც თავადაზნაურული წოდებრივი თვალსაზრისის გამომხატველები იყვნენ. ავტორის მიხედვით, ი.ჭავჭავაძე მსხვილი თავადაზნაურობის იდეოლოგია, დ.ყოფიანი კი თავადაზნაურობის ინტერესების დამცველი. ასევე მას მიაჩნდა, რომ 90_იანი წლების „ბანკობიადში“ არავითარ კლასობრივ ბრძოლას არ ჰქონდა ადგილი ილიაცა და ივანე მაჩაბელიც ერთი და იგივე კლასის იდეოლოგები იყვნენ.

თავი III

ქუთაისის ურთიერთნდობის საკრედიტო ბანკი

&1

ქუთაისის ურთიერთნდობის საკრედიტო საზოგადოების ჩამოყალიბება და საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები

ქუთაისში პუშკინის ქუჩა ერთ-ერთი უძველესია, ქუჩა დღესდღეობით წარმოადგენს ტურისტულ უბანს და ქალაქის ისტორიულ ცენტრს. 19-ე საუკუნეში ოფიციალურად იგი აფთიაქის ქუჩად მოიხსენიებოდა, სადაც დღემდე არსებობს №4 აფთიაქის უნიკალური შენობა - ვიტუმინსკის აფთიაქი

19-ე საუკუნის ბოლოს ქუთაისელმა მოქალაქემ ვიტუმინსკიმ, რომელიც პროვიზორი გახლდათ, თავად ნიკოლოზ აბაშიძისგან 1851 წელს 2 სართულიანი ქვის სახლი თავისი ბაღით იყიდა. შენობის დღევანდელი არქიტექტურული გადაწყვეტა ცხადყოფს, რომ იგი XIX საუკუნეში ქუთაისის უნიკალური შენობა იყო. აფთიაქი პირველ სართულზე ჰქონდა, მეორეზე კი თავად ცხოვრობდა. თეთრი და ვარდისფერი ეკლარით მოპირკეთებული შენობის დაგეგმარება და ფასადი დეკორატიული ელემენტებით სახლს ბაროკოს სტილს ანიჭებს. ეს ერთადერთი აფთიაქია ქუთაისში, სადაც წამლებს დღესაც ძველებური რეცეპტებით ამზადებენ. აქ დღემდე შემონახულია ლათინურ და გერმანულ ენებზე შედგენილი ძველი სამედიცინო წიგნები. შენობა დღეს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლია.

ქუთაისში სდესაც პუშკინის ქუჩაზე სხვა უამრავი საინტერესო და ძველი შენობა დგას, თითოეული მათგანი დიდ ისტორიას ინახავს და თავისებურად საინტერესოა ისევე, როგორც კულტურული თვალსაზრისით, ასევე თანამედროვე ფუნქციონალური დატვირთვით. ამ ისტორიულ ქუჩაზე, დღესდღეობით იქვე, აფთიაქის მიმდებარედ დგას ეროვნული მუზეუმის შენობა განსხვავებული უძველესი მოდერნისტული არქიტექტურით

1879 წლის 16 ნოემბერს რუსეთის იმპერიის ფინანსთა მინისტრმა დაამტკიცა ქუთაისის საკრედიტო საზოგადოების წესდება, რომლის საფუძველზეც ქუთაისში 1880 წელს მუშაობა დაიწყო 15 პირის მიერ დაფუძნებულმა ურთიერთნდობის ბანკმა. თავდაპირველად ბანკი განთავსებული იყო გაბრიელ ანდრონიკაშვილის სახლში, თუმცა მას შემდეგ რაც მისი მუშაობა თვალსაჩინო გახდა გამგეობამ ბანკისთვის საკუთარი შენობის აგება გადაწყვიტა. ამის გამო პუშკინის და ბალახვის ქუჩის (წერეთლის ქუჩა) კუთხეში შეიძინეს მედიცინის დოქტორის ვილჰელმ სტრუვეს მამული. 1894-1896 წლებში ინჟინერ სახაროვის პროექტით ააგეს ბანკის შენობა, ამჟამად კი აქ ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი განთავსებული. 1904 წელს ეს შენობა საკრედიტო საზოგადოებამ თავის კუთვნილ სხვა უძრავ ქონებასთან ერთად გირაოდ ჩადო მიხეილის სახელობის ქუთაისის საადგილმამულო-სათავადაზნაურო ბანკში 1921 წელს გასაბჭოების შემდეგ მასში განთავსებულ იქნა ქუთაისის გუბერნიის მილიცია, 1927 წელს შენობაში ბინა დაიდო სახელმწიფო ბანკის ქუთაისის განყოფილებამ, 1992 წლიდან შენობაში საქართველოს ეროვნული ბანკის ქუთაისის ფილიალი იყო. 2011 წელს კი შენობაში სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი განთავსდა. აღნიშნული შენობას კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი აქვს.

ქუთაისის სამეურნეო - ეკონომიკურ ცხოვრებაში უდიდესი როლი შეასრულა ურთიერთნდობის საზოგადოებამ ანუ ურთიერთნდობის ბანკმა. მისი დაარსების შესახებ საკითხი წამოიჭრა მალე ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის გახსნის შემდეგ (1876 წ.). ამ საქმის ინიციატორები იყვნენ ვაჭართა და მრეწველთა საზოგადოების წარმომადგენლები, ქართველი საზოგადო მოღვაწეები. 1879 წელს გაზეთი „დროება“ წერდა, რომ, რამდენიმე პირთ შეუდგენიათ აქ ურთიერთნდობის საზოგადოების წესდება და ფინანსთა სამინისტროში წარუდგენიათ დასამტკიცებლად. საურთიერთო ნდობის ბანკი მოკლევადიანი კრედიტისათვის იყო განკუთვნილი. ქუთაისის საკრედიტო საზოგადოების წესდება განიხილეს ფინანსთა სამინისტროში, სადაც მას მნიშვნელოვანი ცვლილება განუცდია. ამ ცვლილების მიღების შემდეგ ქალაქის

საზოგადოებრიობამ კვლავ განიხილა იგი და ისევ გააგზავნა თავისი შენიშვნებით ფინანსთა სამინისტროში საბოლოოდ დასამტკიცებლად. ძირითადი მიზანი ურთიერთნდობის საზოგადოებისა იმაში მდგომარეობდა, რომ სხვადასხვა ვადით ფულს სესხულობდეს თავისი წევრების გარანტიით, მათი ქონების პასუხისმგებლობით და ამ ნასესხებ ფულს ასესხებდეს ხოლმე თავის წევრებს თამასუქით და მოძრავი ქონების გირავნობით ვაჭრობისათვის, თუ სხვა რაიმე აღებ-მიცემობისათვის. საზოგადოების წესდება 1879 წლის 16 ნოემბერს დაამტკიცა ფინანსთა მინისტრმა. წესდების პირველ პარაგრაფში განსაზღვრულია ქუთაისის ურთიერთნდობის საზოგადოების მიზანი, მასში აღნიშნულია, რომ ის იქმნება იმ მიზნით, რომ შესაძლებლობა მისცეს თავის წევრებს შეიტანოს ბანკში თავისი დანაზოგი და მიიღოს სესხად ვაჭრობისა და მრეწველობისათვის მათი საბრუნავი კაპიტალი. ქუთაისის საურთიერთო ნდობის საზოგადოებას ხელმძღვანელობდა გამგეობა, რომელშიც შედიოდნენ გუბერნიის სამმართველოს მოხელე მალევსკი, გამგეობის წევრებად არჩეული იქნენ ლევან ალექსანდრეს ძე თუმანიშვილი და კირილე ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძე. ცოტა ხნის შემდეგ გამგეობა შეიცვალა. მის თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა ლ. თუმანიშვილის ძმა პავლე ალექსანდრეს ძე თუმანიშვილი. ხოლო გამგეობის წევრებად ან დირექტორებად არჩეულ იყვნენ კ. ბ ლორთქიფანიძე და დიმიტრი ელიზბარის ძე დადიანი. ეს უკანასკნელი მალე არჩეულ იქნა საადგილ-მამულო ბანკის თავმჯდომარედ, ხოლო მისი ადგილი დაიკავა მიხეილ ქუთათელაძემ. კ. ლორთქიფანიძე თავდაპირველად წინააღმდეგი იყო ბანკის დირექტორობაზე თავისი კანდიდატურა წამოეყენებინა, მაგრამ საზოგადოების მოთხოვნით იგი ბოლოს გათამამებულა. იგი აღნიშნავს, რომ ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკის საქმეების არევდარევამ მაიძულა საზოგადოების მოთხოვნილებას დავმორჩილებოდი. გადმოგვცემენ, რომ საბანკო საქმეების მთელი სიმძიმე კ. ლორთქიფანიძის მხრებზე გადადიოდა. გამგეობას გვერდით ედგა ზედამხედველი კომიტეტი, ე. წ. საბჭო, რჩევა, შემდგარი საზოგადოების საერთო კრების მიერ არჩეული 7 დეპუტატისაგან, მასში შედიოდნენ ინტელიგენციის და

ვაჭართა საზოგადოების წარმომადგენლები. საზოგადოების უმაღლეს ორგანოს წარმომადგენდა საერთო კრება, რომელსაც შეადგენდა საზოგადოების ყველა წევრი, საერთო კრება იწვეოდა წელიწადში ერთხელ არა უგვიანეს მარტისა, განსაკუთრებულ შემთხვევაში იწვევდნენ საგანგებო საერთო კრებას, საერთო კრების გადაწყვეტილება სავალდებულო იყო საზოგადოების გამგეობის, საბჭოს, მიმღები კომიტეტისა და ყველა წევრისათვის. საზოგადოების გამგეობა და საბჭო ირჩეოდა საერთო კრების მიერ სამი წლის ვადით. საზოგადოების წევრთა მიღებას, თამასუქების სარგებლიანობისა და თანხების რაოდენობის განსაზღვრას ახდენდა მიმღები კომიტეტი, რომელსაც ირჩევდა საბჭო საზოგადოების 10 წევრისაგან.

ქუთაისის საურთიერთო ნდობის საზოგადოების დანიშნულების შესახებ საინტერესოა გამგეობის თავმჯდომარის პ. თუმანიშვილის აზრი. ის აღნიშნავდა: უმთავრესი მიზანი ჩვენი ბანკისა ის არის, რომ ფულის სასარგებლოდ შემომტანს თავის წევრს რიგიანი სარგებელი აძლიოს და მტკიცედ შეუსრულოს მას პირობა სარგებლის, თუ თავნის დანიშნულ დროზე, ან პირველსავე მოთხოვნილებით პირობისამებრ მიცემისა და ხოლმე წევრსაც ფული ეჭირვება რაიმე საქმისთვის ის ფული მას უშოვნოს და მიასესხოს მსუბუქ სარგებლით, მაგრამ ისე სიფრთხილით, რომ მისესხებული ფული ბანკს არ დაეკარგოს.

1880 წელს, როგორც ითქვა, დაიწყო მოქმედება ქუთაისის საკრედიტო ბანკმა, მუშაობის დაწყებისას მას ჰყავდა 150 წევრი, პირველ სამ თვეში მას 54 წევრი მოემატა. 10 წლის განმავლობაში წევრთა რაოდენობა გაიზარდა 573-მდე, მათგან 250 ვაჭართა წოდებას ეკუთვნოდა, დანარჩენი 323 წევრი-სხვადასხვა წოდებას. 483 ქუთაისში მცხოვრები იყო 90 ქალაქის გარეთ მცხოვრები. წესდების ძალით საზოგადოების წევრებს შეიძლებოდა მიცემოდათ კრედიტი 15 ათასი მანეთის რაოდენობით, მაგრამ ფულის სიმცირისა და სიფრთხილის გამო არავის არ ჰქონდა გახსნილი კრედიტი 3 ათას მანეთზე მეტი

ქუთაისის საურთიერთო ნდობის ბანკს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საქართველოსა და მთელი რუსეთის სამეურნეო-ეკონომიკურ ცხოვრებაში, საკმარისია აღინიშნოს, რომ ისეთი დიდი სავაჭრო-სამრეწველო წარმოება, როგორც იყო ქიათურის მარგანცის საშინაო და საგარეო ვაჭრობა და რაც მთავარია მისი ექსპორტი საზღვარგარეთ და რუსეთში და მასთან დაკავშირებული ფულადი ოპერაციები ქუთაისის საურთიერთო ნდობის ბანკის საშუალებით სწორდებოდა.

1904 წელს გამგეობის თავმჯდომარედ პ. თუმანიშვილის ნაცვლად აირჩიეს სიმონ ლორთქიფანიძე, მაგრამ იგი მალე იქნა შეცვლილი ანდრია ერისთვის მიერ. ამ უკანასკნელის დროს ქუთაისის ბანკის ოპერაციები ძალზედ შემცირდა. იგი თავის ვალდებულებას ვერ ასრულებდა. ერთ დროს ცნობილი საკრედიტო დაწესებულება გადაიქცა მცირე ბანკად. შემცირდა მომსახურე პერსონალი. ბანკი იძულებული გახდა თავისი ბინა მიექირავებინა ქალაქის თვითმმართველობისთვის. თვითონ კი სავაჭრო ცენტრში გადავიდა ანაბრების მოზიდვის მიზნით. მაგრამ ქუთაისის ბანკმა ვერ განამტკიცა თავისი მდგომარეობა. ა. ერისთვის შემდეგ გამგეობის თავმჯდომარედ ნესტორ ერისთავი იქნა არჩეული. მაგრამ ბანკის საქმიანობა ათიან წლებში მაინც არ გამოსწორდა. ასე დაუძღვრებული მოვიდა იგი 1921 წლამდე, რის შემდეგ მან შეწყვიტა არსებობა.

ძირითადი დასკვნები

- ქუთაისის, როგორც მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქის მრავალმხრივობა, დასაბუთებულია არაერთ ისტორიულ წყაროში, იგი ყოველთვის იყო პოლიტიკური ცენტრი - რეგიონის, მხარის, ქუთაისის გუბერნიის, იყო ერისმთავართა დასავლური რეზიდენციაც, აფხაზთა სამეფოს ცენტრიც, ერთიანი ქართული ფეოდალური მონარქიის მედროშე, „დედაქალაქის“ სტატუსის მატარებელი. XIX საუკუნის დასაწყისიდან რუსულმა იმპერიალისტურმა ხელისუფლებამ ქვეყანა მმართველობის ახალ ადმინისტრაციულ სისტემაში მოაქცია. აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველო დაიყო მაზრებად და ოკრუგებად,

ნიშანდობლივია ამით გაიმარტივა კონტროლის და მართვის მექანიზმი ანექსირებულ ტერიტორიაზე

- თავდაპირველად დასავლეთ საქართველოში ფუნქციონირებდა „იმერეთის დროებითი მმართველობა“, რომლის სათავეში რუსი მოხელე იდგა. დროებითმა მმართველობამ 1810-1840 წლებში იარსება და მმართველობის ცენტრთან ერთად ქუთაისი ამავე დროს იყო “ქუთაისის ოკრუგის” ცენტრი. ქუთაისის ოკრუგის უფროსი სხვებთან შედარებით მეტი უფლებებითა და მოვალეობებით იყო აღჭურვილი. რუსეთის იმპერიალისტური ხელისუფლება, ვიდრე მხარეს გაეცნობოდა იძულებული იყო ქვეყნის მართვაში დასახმარებლად ადგილობრივი თავადაზნაურობის პრორუსული ნაწილისთვის მიემართა, და გამოეყენებინა ეს სოციალური ფენა, როგორც რესურსი, ისტორიულად კარგად ჩანს რომ ამ მეთოდმა გაამართლა.
- ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ დასავლეთ საქართველო ყოველთვის იყო მრავალმხრივი ადმინისტრაციული ცვლილებების მართონში, 1857 წელს იმპერატორ ალექსანდრე II- ის მიერ ხელმოწერილმა ბრძანებულებამ ქუთაისის საგენერალ-გუბერნატოროს შექმნის შესახებ ქალაქის მნიშვნელობა გაზარდა, რადგან გენერალ-გუბერნატორი ითვლებოდა სამხედრო და შავი ზღვის კავკასიის სანაპიროს ფლოტის სარდლად, მოგვიანებით იგი ტერიტორიულადაც გაფართოვდა. 1921 წლიდან ქუთაისის გუბერნია გაუქმდა და 8 წელი იგი მხოლოდ მაზრის სტატუსით არსებობდა, 40-იან წლებში კი მას წყალტუბოს რაიონი გამოეყო და მხოლოდ საქალაქო ტერიტორიით არსებობს, ასევე მინიჭებული აქვს ინდუსტრიული ქალაქის სტატუსი, სამწუხაროდ უნდა ითქვას, რომ ინდუსტრიულმა ქუთაისმა თითქმის ჩაახშო კულტურული ქუთაისი, ქალაქმა დაკარგა თავისი ადგილი საქართველოს ინტელექტუალურ ცხოვრებაში, რასაც ხელი შეუწყო იმან, რომ ქუთაისს წართმეული ჰქონდა პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ტრადიციული ფუნქცია.
- ქუთაისის გუბერნატორის ანგარიშები და გუბერნიის ყოველწლიური მიმოხილვები უმდიდრეს ფაქტობრივ მასალას შეიცავენ საქართველოს ახალი ისტორიის შესასწავლად. ისინი საშუალებას გვაძლევენ თვალი გავადევნოთ როგორ მიმდინარეობდა რუსეთის სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური დამკვიდრების პროცესი, რა სიძნელეები ხვდებოდა საიმპერიო ხელისუფლებას მხარის რუსიფიკაციის პოლიტიკის გატარების საქმეში. ამ მასალებში ნათლად ჩანს რუს მოხელეთა დამპყრობლური, შოვინისტური განწყობილება და უვიცი, უმეტეს შემთხვევაში, ლოთი, მრუში და მექრთამე ჩინოვნიკის ქედმაღლური

დამოკიდებულება ე. წ. “ინოროდცებისა” და “ტუზემცების” მიმართ. გუბერნატორები თავიანთ ანგარიშებში ხაზგასმით აღნიშნავდნენ “რუსული ელემენტის”, რუსების ისტორიულ მისიაზე – გუბერნიის ადგილობრივი მოსახლეობა გამოიყვანონ საუკუნოებრივი ჩამორჩენილობიდან, პროგრესის და განათლების გზაზე გაიყვანონ ის. ამიტომ მათი აზრით, საჭიროა, რაც შეიძლება მეტი რუსი დამკვიდრდეს საქართველოში.

- 1865 წლის ქუთაისის სამოქალაქო გუბერნატორის ა. ოგოლინის ანგარიშებში ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ამ მხარეში თითქმის 60 წლიანი ბატონობის განმავლობაში რუსული მოსახლეობა მცირეა, წუხს, რომ აქ არ არიან მყარად დამკვიდრებული რუსები. მისი აზრით, მხარის რუსეთის ცენტრთან სრულ შერწყმას ხელს სწორედ ის გარემოება უშლის, რომ გუბერნიაში ძალზე მცირეა “რუსული ელემენტი” და გუბერნატორი პირობას დებს იმპერატორის წინაშე, რომ ყოველმხრივ შეეცდება ეს ნაკლი გამოსწოროს, გამოსწორა კიდეც რუსეთის იმპერატორმა ეს პრობლემა და საქართველოში მასობრივად მოხდა მიგრირება რუსული ელემენტის (11 რუსული სოფელი) არის ოფიციალურად, გაცხადებულად დაფიქსირებული ამ დროის საქართველოში
- რაც შეეხება ადგილობრივ მოსახლეობას, ქართველებს, გუბერნატორი თვლიდა, რომ ისინი არც ზნეობრივად და არც გონებრივად ჯერ კიდევ არ არიან იმისათვის მომზადებული, რომ მონაწილეობა მიიღონ მხარის მართვაში. რუსული ენის უციდინრობა ხელს უშლის მათ აქაური გიმნაზიის კურსის დამთავრებაშიც კი. ადგილობრივ გარემოს კი არ შეუძლია მათ სამართლიანობის და მოვალეობის ნათელი ცნებები ჩაუნერგოს. გუბერნატორთა ანგარიშებში დაცული ფაქტობრივი მასალა რა თქმა უნდა, კრიტიკას ვერ უძლებს, რადგან ანგარიშების შედგენა ხდებოდა დადგენილი სტანდარტების საფუძველზე, გუბერნატორთა სუბიექტური დამოკიდებულებებით და რუსული ელემენტის დომინირების საჩვენებლად, ამავდროულად ქართველთა დაკნინების მიზნით
- ქუთაისის თვითმმართველობისა და გამგეობის საქმიანობის მთავარი მიმართულება საფინანსო-საბიუჯეტო სფერო იყო. რუსული მმართველობა, როგორც წესი, პედანტური სიზუსტით და სკურპულოზულად აღწერდა მისი ორგანოების ხარჯებს, რისთვისაც არსებობდა სპეციალური წიგნი, სადაც აღნუსხული იყო ამა თუ იმ უწყების შემოსავალი და გასავალი. მსგავსი წიგნი ქუთაისის საქალაქო სამმართველოშიც არსებობდა. მისი შედგენა მკაცრად, ინსტრუქციის შესაბამისად ხდებოდა. შემოსავალ-გასავალის წიგნი მოიცავდა

შემდეგ თავებს: (შემოსავლები, გასავალი, უწყების ვალები, ამოღებული ანუ შეუსრულებელი თანხები, განუხორციელებელი ხარჯები) ქუთაისის საქალაქო სამმართველოს შემოსავალ-გასავლის წიგნს ადგენდა ქალაქის გამგეობა. მისი განხილვა და დამტკიცება უნდა მომხდარიყო ქალაქის სათათბიროს სხდომაზე ხმოსნების მიერ.

- შემოსავალ-გასავლის წიგნის შედგენა ძალიან შრომატევადი საქმე იყო და შემდგენლებისაგან საკმაო ცოდნასა და გამოცდილებას მოითხოვდა. მაგალითად: ქუთაისის საქალაქო სამმართველოს შემოსავალ-გასავლის წიგნის შედგენა 2 წელი მიმდინარეობდა მისი მოცულობა შეადგენდა 188 გვერდს. ხშირად წიგნში აღწუსებული ინფორმაცია გარკვეულ ბუნდოვანებას ქმნიდა, რის გამოც მიმდინარეობდა სასამართლო დავები უწყებებს შორის. ასევე დავები ფიზიკურ პირებთან, რაც ძირითადად მიუღებელ ჰონორარებს უკავშირდებოდა, აღნიშნულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ, თანხების განკარგვა ხდებოდა არასამართლებრივად, ადგილი ჰქონდა ადგილობრივი ჩინოვნიკების მხრიდან საბიუჯეტო გარღვევას, და თანხების მითვისებას
- რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ერთ-ერთი მახასიათებელი იყო რუსებზე და უცხოელებზე მიწების გადაცემა, რომლებიც ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიას და ბუნებრივ სიმდიდრეებს მტაცებლურად, ყოველგვარი დაბრკოლების გარეშე ძარცვავდნენ. უგულვებელყოფილი იყო ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესები. მთელი ყურადღება გადატანილი იყო მომპოვებელი მრეწველობის განვითარებასა და ნედლეულის იმპერიის სხვადასხვა რეგიონებსა და საზღვარგარეთ ექსპორტზე, აქედან გამომდინარე, მარტივად შეიძლება დასკვნების გაკეთება იმ კუთხით, რომ რუსეთისთვის არ არსებობდა სფერო, რომლისგანაც არ მიეღოს სარგებელი, საბოლოოდ კი საქართველოსთვის ეს გასხვისებული მიწები სადავო გახდა ან საერთოდ დაიკარგა
- საქართველო ნედლეულის მწარმოებელი და მეტროპოლიაზე ეკონომიკურად დამოკიდებული ქვეყანა უნდა ყოფილიყო, რუსეთის უზარმაზარი იმპერიის განაპირა მხარე. საქართველოს მთელ ტერიტორიას რუსეთის მთავრობა განიხილავდა, როგორც საკუთარ მამულს და თვითნებურად განკარგავდა მის ბუნებრივ რესურსებს საიმპერიო ხაზინას გადაეცა ქართლ-კახეთის და იმერეთის სამეფოების, გურიის, სამეგრელოს, აფხაზეთის და სვანეთის სამთავროების, სამეფო და სამთავრო ოჯახების წევრთა ქონება და მამულები. თურქეთთან ომებში გამარჯვების შემდეგ, რუსეთმა ისტორიული სამცხე-საათაბაგოს, აჭარის და აფხაზეთის ტერიტორიიდან მასობრივად აყარა

მაკმადიანი ქართველები, რომლებიც იძულებული გახდნენ თურქეთში გადასახლებულიყვნენ, მუჰაჯირობამ უდიდესი დალი დაასვა ქართულ იდენტობას და ხელი შეუწყო ქართველთა იძულებითი ასიმილაციის პროცესს სხვა ქვეყნებში

- რუსული იმპერიალიზმის მარწუხებში მოქცეული მრავალჭირნახული ქართული საზოგადოება თვითგადარჩენის გზებს და გამოსავალს ეძებდა. თავადაზნაურობას წოდებრივი და ქონებრივი უპირატესობის შენარჩუნების ერთადერთ ბურჯად საადგილმამულო ბანკი მიაჩნდა. საბანკო საფინანსო საქმის გამართვას თბილისსა და ქუთაისში თან ახლდა წინააღმდეგობები, სირთულეები, იდეური და კლასობრივი შეუთანხმებლობა თანამოაზრეთა შორის, რაც მეტწილად აფერხებდა ქვეყნისთვის სასიკეთო ფინანსური საქმის სისრულეში მოყვანას. ბანკი არ უნდა ყოფილიყო პრივილეგირებულთა ორგანიზაცია და მათი გამდიდრების წყარო, კლასთა ინტერესების დამცველი ან დაპირისპირების ადგილი, არამედ უნდა ყოფილიყო დემოკრატიულ პრინციპებზე დაფუძნებული მოგებაზე ორიენტირებული, საერთო საზოგადოებრივი დაწესებულება, საბანკო სისტემის ჩამოყალიბება მე-19 საუკუნის საქართველოში ქართველთა მხრიდან დიდი გამოწვევა იყო რუსული იმპერიალიზმის წინააღმდეგ ფინანსური თავისუფლების თვალსაზრისით
- აქამდე საქართველოში ფაქტობრივად არ არსებობდა ფულად-საკრედიტო სისტემა ან დამხმარე კაპიტალი, რომელიც საზოგადო ან კერძო საჭიროებისამებრ თანხების მობილიზებას და მის ეფექტიან გამოყენებას შეუწყობდა ხელს, მემამულეებიც და გლეხებიც ამ მხრივ მეტად მძიმე მდგომარეობაში იყვნენ, აქედან გამომდინარე, საქართველოს ისტორიაში პირველი ქართული ბანკი ადამიანური ყოფის შემსუბუქების და თვითგადარჩენის ერთ-ერთი საშუალება იყო. სხვადასხვა წყაროებით დასტურდება, რომ საქართველოს პოლიტიკურ და სოციალ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში თითქმის არ დარჩენილა სფერო, სადაც ქართულ საადგილმამულო ბანკს თავისი მიზანდასახული პოლიტიკა არ გაეტარებინა. ბანკი სპეციალურად შექმნილი საერთო სარგებლობის, სასოფლო სამეურნეო და ექსტრაორდინალური ფონდებიდან აფინანსებდა საქველმოქმედო ორგანიზაციებს, სხვადასხვა სასწავლო დაწესებულებებს, უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტებს, მოსწავლეებს, სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებებს და გაზეთებს, საეკლესიო დაწესებულებებს, სტიქიით

დაზარალებულებს, კერძო პირებს და ა.შ. (1875-1909 წლებში) ბანკს საზოგადო საჭიროებისთვის გაუღია 1944 136 მანეთი და 38 კაპიკი

- ქუთაისის საადგილმამულო ბანკმა 1921 წლამდე იარსება და თავისი არსით მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა რუსეთში არსებული ანალოგიური დაწესებულებებისგან ის ევროპული ტიპის პირველი მსხვილი საკრედიტო დაწესებულება იყო, ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცულია აღნიშნული ბანკის 8803 შესანახი ერთეული, რომლებიც სრულად ასახავენ აღნიშნული დაწესებულების საქმიანობას, ბანკი წლების განმავლობაში აფინანსებდა სათავადაზნაურო გიმნაზიას, რამდენიმე სკოლას, ქართულ თეატრს, ქართული წიგნის გამოცემას, დაცულია ცნობები ბანკში დაგირავებულ ქონებაზე და დამგირავებლებზე, დიდია მისი როლი ქალაქის განვითარების და მატერიალური კეთილდღეობის საქმეში შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, ქუთაისის ბანკი დასავლეთ საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მატერიალურ დასაყრდენს წარმოადგენდა ეს კი ცალსახად მიუთითებს, ერთი მხივ ქართველი ერის ფინანსური დამოუკიდებლობის ამბიციასზე, მეორე მხრივ ეროვნული ბრძოლის თავისებურად გამოხატვის ფორმაზე
- 1880 წელს ფუნქციონირება დაიწყო ქუთაისის საკრედიტო ბანკმა, მიუხედავად იმისა, რომ ქუთაისში არსებობდა საადგილმამულო სათავადაზნაურო ბანკი, ამ საქმის ინიციატივა თავის თავზე აიღო ვაჭართა და მრეწველთა საზოგადოების წარმომადგენლებმა ქართველმა საზოგადო მოღვაწეებმა ქუთაისის საურთიერთო ნდობის საზოგადოების დანიშნულების შესახებ საინტერესოა გამგეობის თავმჯდომარის პ. თუმანიშვილის აზრი. ის აღნიშნავდა: „უმთავრესი მიზანი ჩვენი ბანკისა ის არის, რომ ფულის სასარგებლოდ შემომტანს თავის წევრს რიგიანი სარგებელი აძლიოს და მტკიცედ შეუსრულოს მას პირობა სარგებლის, თუ თავნის დანიშნულ დროზე, ან პირველსავე მოთხოვნილებით პირობისამებრ მიცემისა და რომელ წევრსაც ფული ეჭირვება რაიმე საქმისთვის ის ფული მას უშოვნოს და მისასხოს მსუბუქ სარგებლით, მაგრამ ისე სიფრთხილით, რომ მისესხებული ფული ბანკს არ დაეკარგოს“
- დასკვნა მარტივად შეიძლება გააკეთო არსებულ მოვლენასთან დაკავშირებით, ორივე მხარისთვის მნიშვნელოვანი იყო ურთიერთსარგებელი, ფინანსური კეთილდღეობა, ეს ყოველივე კი თავისთავად განაპირობებდა ფინანსური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას ქალაქში, ნაშრომში ნათლად ჩანს არა მხოლოდ ქუთაისის

ურთიერთდობის საკრედიტო დაწესებულების მუშაობა, ფინანსური ანგარიშგება თუ სარგებელი, არამედ ამ ორგანიზაციის ფილიალების არსებობაც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში: ფოთში, ჭიათურაში, ზესტაფონში, სამტრედიამი, ოზურგეთში, ლანჩხუთში, სენაკში, ზუგდიდში, ხონში, კარგად ჩანს მათი საქმიანობა და მოსახლეობის დამოკიდებულება, რასაც ადასტურებს მოწვეული კრებები, რომელსაც აშუქებდა იმდროინდელი პრესა (ჟურნალ-გაზეთები)

- სადისერტაციო ნაშრომი საქართველოს ისტორიის იმ პერიოდს, მონაკვეთს ასახავს (1846-1917) როცა რუსული იმპერიალიზმის მარწუხებში მოქცეული მრავალჭირნახული ქართული საზოგადოება თვითგადარჩენის გზებს და გამოსავალს ეძებდა. თავადაზნაურობას წოდებრივი და ქონებრივი უპირატესობის შენარჩუნების ერთადერთ გზად საბანკო საფინანსო საქმის გამართვა მიაჩნდა თბილისსა და ქუთაისში. ამ პროცესებს ახლდა წინააღმდეგობები, სირთულეები, იდეური და კლასობრივი შეუთანხმებლობა თანამოაზრეთა შორის, რაც მეტწილად აფერხებდა ქვეყნისთვის სასიკეთო ფინანსური საქმეების სისრულეში მოყვანას. ნაშრომში წარმოჩენილია საქართველოს პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიკური ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტები, ქველმოქმედება, ფინანსური სარგებელი და საფინანსო ორგანიზაციების ღირსეული კვალი ქვეყნის და ქართველი ერის მატერიალური კეთილდღეობის საქმეში

თეა გაგუას გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომები

1.სამეცნიერო ჟურნალი: „ქართველური მემკვიდრეობა“ XXVI გამოცემა,(ა წ ს უ)
/ქუთაისი2022/

სამეცნიერო სტატია: „საბანკო საქმე XIX საუკუნის საქართველოში (საბანკო დაწესებულებები ქუთაისის გუბერნიაში)

სამეცნიერო სტატია (ქართველური მემკვიდრეობა)

2.ელექტრონული ჟურნალი: „ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოებაში“ (ბ ს უ) /ზათუმი 2023/

სამეცნიერო სტატია: „ ქუთაისის ურთიერთნდობის საზოგადოება“

3.სამეცნიერო ჟურნალი: „მომბე“ (ა წ ს უ) /ქუთაისი 2022/

სამეცნიერო სტატია: „ საბანკო საფინანსო საქმის დაარსების ისტორიიდან თბილისსა და ქუთაისში XIX საუკუნეში“

სამეცნიერო სტატია (მოამბე)

